

ΤΟΜΟΣ Γ'. ΟΞΦΟΡΔΗ.
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΣΤΗ-
ΘΕΣΙΣ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ
ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΝ ΚΑΘ'
ΗΝ ΟΙ ΕΡΓΑΤΑΙ ΣΤΕ-
ΡΟΥΝΤΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙ-
ΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ.

Σύγγραμμα μηνιαίως εκδιδόμενον ὑπὸ Πλάτωνος Ε. Δρακούλη.

ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΙΑ'. ΝΟΕΜΒΡ.
ΔΕΝ ΤΗΡΑΡΧΕΙ ΦΡΑΓ-
ΜΟΣ ΜΕΤΑΕΥ ΣΟΤ ΚΑΙ
ΤΟΤ ΑΚΑΤΑΒΑΝΤΟΤ
ΣΘΕΝΟΤΣΕΙΜΗΟΦΡΑΓ
ΜΟΣ ΟΝ ΣΤ ΕΠΕΤΡΕ-
ΥΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΕΠΕΙΣ.

Ἐρευνα

Oxford, 1908.

Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΚΡΕΟΦΑΓΙΑΣ.

Ἡ ἀκρεοφαγία ἀπὸ τίνος χρόνου κάμνει σπου-
δαίαν πρόοδον εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰδίως εἰς τοὺς
Παρισίους ἐξαπλοῦται πολὺ. Λαμπρὸν κατὰ-
στημα ἐδωδίων ἀναιμάκτου προελεύσεως ἠνοίχθη
ἐσχάτως εἰς τὴν ὁδὸν Rue de Notre Dame des
Champs, 24 καὶ παρ' αὐτῷ ἐξαιρέτου ἐστιατόριον.
Ἀμφότερα εἶνε ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς κυρίας
Morand καὶ τοῦ συζύγου τῆς ὅστις εἶνε γραμμα-
τεὺς τῆς Γαλλικῆς Ἀκρεοφαγικῆς Ἐταιρείας. Ἐτερον
ἐστιατόριον διευθυνόμενον ὑπὸ τῆς ἀμερικανίδος
κυρίας Warren κεῖται πλησίον τοῦ Λούβρου ἐν
τῇ Rue Gullion καὶ παραθέτει πάντοτε ἐξαιρέτα
φαγητά. Ἐπίσης ἡ ἀγγλὶς κυρία Γώνμερ ἐνοικιάζει ἐν
Παρισίοις δωμάτια εἰς ἀκρεοφάγους. Τὸ γαλλικὸν
περιοδικὸν Hygie ἀναγγέλλει μὲ μέγαν ἐνθουσιασμόν
τὴν ἴδρυσιν τοῦ εἰρημένου ἐστιατορίου ἐν 13 Rue de
Notre Dame des Champs, ὀνομαζομένου Natura Vigor,
καὶ περιγράφει τὸ δοθὲν εἰς τιμὴν τοῦ γεγονότος πυθα-
γόρειου συμπόσιον, καθ' ὃ ὁ δικηγόρος κ. Roux
ἐξεφώνησε λαμπρότατον λόγον, ἐξιστορήσας τὸ
ἐν Γαλλίᾳ ἀκρεοφαγικὸν κίνημα ὅπερ δὲν εἶνε
ἀρχαιότερον δεκαπενταετίας καὶ διερμηνεύεται διὰ
τοῦ περιοδικοῦ La Reforme Alimentaire διευθυνο-
μένου ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ κ. Nyssens. Ἡ ἀκρεοφαγικὴ
ἐταιρεία ἰδρύθη τῷ 1899 καὶ ἀπετελείτο ἀπὸ τριά-
κοντα μέλη, ὧν τρεῖς ἱατροί. Ἡδὴ ἡ Ἐταιρεία
ἀριθμεῖ 700 μέλη ὧν 70 εἶνε ἱατροί. Μεταξὺ τῶν
τακτικῶν συντακτῶν τῆς Reforme Alimentaire
εἶνε οἱ λίαν γνωστοὶ ἱατροὶ Grand, Fauvel,
Pascault, Colliere, Sosnowska, Lefèvre. Ὁμοίως
εὐχάριστος εἶνε ἡ πρόοδος τοῦ ἀκρεοφαγικοῦ
κινήματος ἐν Δανίᾳ. Ἐκεῖ χρονολογεῖται ἀπὸ
δεκαετίας καὶ φέρει μᾶλλον ἢ ἐν Γαλλίᾳ τὴν
σφραγίδα τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἀπόψεως. Τὸ
αἶσθημα τῆς ἀδελφότητος μεταξὺ πάντων τῶν
ἐμφύχων ὄντων εὐρίσκει ἰσχυρὰν ἠχὴν εἰς τὰς
δανικὰς καρδίας. Πρὸ δέκα ἐτῶν δύο δανοὶ ἱατροὶ
ἀπεφάνθησαν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀκρεοφαγικῆς
διαίτης εἶνε μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὸ ἀν-
θρώπινον Γένος. Εἰς τῶν ἐπιστημόνων τούτων
ἦτο ὁ λίαν γνωστὸς ἱατρὸς Μιχαὴλ Λάρσεν, ὃν
κατὰ πρῶτον ἐνέβαλεν εἰς σκέψεις ἢ ἀθλιότης
τὴν ὁποίαν προξενεῖ ὁ ἀλκοολισμὸς. Ὁ ἕτερος
ἦν ὁ ἱατρὸς Κάρλ Ὀττοσεν διευθυντῆς τοῦ παρὰ

τὴν Κοπεγχάγην σανατορίου. Ὁ μὲν Λάρσεν
ἴδρυσεν τὴν Δανικὴν Ἀκρεοφαγικὴν Ἐταιρείαν καὶ
ἔγραψεν ἑξοχα βιβλία περὶ τῆς διαιτητικῆς
μεταρρυθμίσεως, ὃ δὲ Ὀττοσεν ἐφήρμοσεν αὐτὴν
εἰς τὸ σανατόριον θεραπεύσας οὕτω πολλοὺς
προσφυγόντας εἰς αὐτὸ ἀφοῦ οἱ ἄλλοι ἱατροὶ τοὺς
εἶχον κηρύξει ἀνιάτους. Ἀμφότεροι εἰργάσθησαν
ἐπὶ ἐπιστημονικῆς βάσεως καὶ μὲ λαμπρὰ ἀπο-
τελέσματα, καὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ
θεμελιωταὶ τῆς ἐν Δανίᾳ ἀκρεοφαγικῆς διαίτης.
Ἐργάζονται ἔτι καὶ νῦν μὲ ἀμείωτον ζῆλον καὶ
τελευταίως κατέληξαν εἰς πειραματικὰς ἀποδεί-
ξεις αἵτινες ἐγένοντο ἢ βάσις τοῦ ὑποβληθέντος
εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχεδίου τοῦ ἐπιτρέποντος
ἐλευθέραν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Δανίαν ξηρῶν καρ-
πῶν ἐξ Ἀνατολῆς ὡς στοιχείου ἀκρεοφαγικῆς
διαίτης ἀποδειχθείσης τελεσφόρου κατὰ τοῦ
ἀλκοολισμοῦ. Ὁ πληροφορητῆς μας δὲν ἀνα-
φέρει τὴν κορινθιακὴν σταφίδα, ἀλλὰ ὑποθέτομεν
ὅτι καὶ αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τοὺς ξηροὺς
καρπούς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅπως δὴποτε σημειω-
τέον τοῦτο ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῆς σταφίδος εἰς τὴν
Δανίαν ὀφείλεται εἰς τοὺς ἀκρεοφάγους τῆς Δανίας
καὶ ὄχι εἰς τοὺς πολιτευτὰς καὶ πατριώτας τῆς
Ἑλλάδος. Ἐν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀκρεο-
φαγικοῦ κινήματος ἐν Δανίᾳ εἶνε καὶ τὸ λαμπρὸν
Σανατόριον τῆς Σκοδσβόργης ὅπερ ἤρξατο μὲ ἓνα
οἰκίσκον καὶ ἤδη σύγκειται ἀπὸ ὀκτῶ κτίρια.
Ἐχει ἐπιτελεῖον ἑκατὸν προσώπων, ἀγγλων, φιν-
λανδῶν, σουηδῶν καὶ νορβηγῶν. Διευθύνεται ὑπὸ
τριῶν ἱατρῶν καὶ ἐκ παντὸς ἔθνους προσέρχονται
εἰς αὐτὸ πρὸς θεραπείαν. Κείμενον εἰς ἐξαισίαν
τοποθεσίαν καὶ φημιζόμενον διὰ τὰς ἠλεκτρικὰς
μεθόδους του, ὄχι μόνον θεωρεῖται ἐν Δανίᾳ τὸ
κέντρον τῆς ὑγεινολογικῆς κινήσεως, ἀλλὰ καὶ
θαυμάζεται ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις.

Ἐν πάσῃ σχεδὸν χώρᾳ ἡ διαιτητικὴ μεταρρυθ-
μισις ἔκαμε σημαντικὰς προόδους, καὶ τοῦτο
καταφαίνεται ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ξενο-
δοχείων ἅτινα ἰδρύθησαν πρὸς χρῆσιν τῶν ἀκρεο-
φάγων. Ἀναφέρομεν δὲ τινὰ ἐξ αὐτῶν μετὰ τῶν
διευθύνσεών των χάριν τῶν ἀναγνωστῶν μας.
Ἐν Ἀμβέρσῃ (47, Rue Jacobs) ἐν Βρυξέλλαις
(La Hyette, Dr. Nicolas Delpierre à Ohain, par
Genval) ἐν Bournemouth τῆς Ἀγγλίας (Mrs. Hume,
West Cliff Gardens) Ἐν Cetnusco-Merate τῆς

Ἰταλίας (Dr. Med. Cassone)· ἐν Ριβιέρα (Sylvabelle, La Croix, Var, Mr. Keller). Ἐν τῇ πρώτῃ Ἀλσεπόλει (Simple Life Hotel, Letchworth, Herts, Ἀγγλία)· ἐν Λισαβῶνι (Chateau Sao Joao 78 Estrada Monsanto)· ἐν Λονδίῳ (Hygeia House, 39, Warrington Crescent, καὶ ἄλλα δέκα)· ἐν Ὁξφόρδῃ (The Hydro, Bow's Hill). Δὲν ἔχομεν χώρον νὰ ἀναφέρωμεν πολλὰ ἄλλα διαφόρων χωρῶν καὶ πλείστα ὅσα ἐν διαφόροις πόλεσι τῆς Ἀγγλίας. Περὶ τοῦ ἐν Λονδίῳ συνεδρίου τῶν νεαρῶν ἐκ γενετῆς ἀκρεοφάγων ὅπερ συνεκλήθη τὴν 1^η Μαΐου ὠμλήσαμεν ἤδη εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Μαΐου. Περιοριζόμεθα ἤδη εἰς μείαν τῶν προόδων τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἀεροθεραπείας ἀνήκουσαν εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο λόγῳ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀεροθεραπευτικῆς μεθόδου μετὰ τῆς ἀκρεοφαγικῆς διαίτης. Ἡ Ἀγγλία μέχρι τοῦδε ἔμεινε ὀπίσω εἰς ἀεροθεραπευτικὰ καθιδρύματα ἅτινα τόσῳ ἐξηπλώθησαν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ. Ἐσχάτως ὁμως ἐτέθησαν ἐν Meidstei^l τῆς Ἐπαρχίας Hampshire αἱ βῆσεις ἀεροθεραπευτηρίου ἐν συνδυασμῷ, ὡς εἶπομεν, πρὸς ἀκρεοφαγίαν, ὅπερ θὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον πολλῶν ἄλλων. Ἡ θεμελιώδης ἰδέα τῆς ἀεροθεραπείας εἶνε ὅτι ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶνε ἰαματικὴ καὶ ὅτι ἡ φύσις θαυματουργεῖ εἰς ἰάσεις ἐὰν τῇ δοθῇ πλήρης ἐμπιστοσύνη. Ἐν τῷ ἀεροθεραπευτηρίῳ τῆς Hampshire οἱ νοσηλευόμενοι κοιμῶνται εἰς λίαν ἄνετα ὑπαίθρια οἰκήματα, ὅκτῳ ποδῶν ὑψους. Ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν ὑπάρχει ἀρκετὸς χώρος ὥστε νὰ βαδίξῃ τις γυμνὸς χωρὶς νὰ φαίνεται, ἰδίως διότι ἡ τοποθεσία εἶνε ἀπόκεντρος. Εἰσὶ τρία τοιαῦτα οἰκήματα διὰ γυναῖκας, καὶ ἓν μέγα, ἀλλ' εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν κείμενον, δι' ἄνδρας. Οἱ νοσηλευόμενοι ἐγείρονται λίαν πρῶτ, ὅτε ἡ ἀτμοσφαῖρα ἰσκέῖ τὴν εὐεργετικωτέραν τῆς ἐπιρροὴν ἰδίως ἐὰν βρέχῃ, καὶ ἐξέρχονται εἰς περίπατον ἄνευ ἐνδυμασίας ἢ μετὰ ἐλαφρᾶς ἐνδυμασίας κατ' ἀρέσκειαν. Ἐν ἐκάστῳ οἰκῆματι ὑπάρχουν καὶ τρεῖς ἀβαθεῖς λουτρῶνες, ὥστε νὰ κάθηται τις ἐν τῷ λουτρῶνι ἔχων τοὺς πόδας ἔξω ἐπὶ τῆς χλόης. Εἰς τοιαύτην στάσιν, κινούμενος πρὸς τὰ ἔμπρῳ καὶ ὀπίσω ὡσανεὶ ἐκωπηλάτει, ρίπτει τὸ ψυχρὸν ὕδωρ σθεναρῶς ἐναντίον τοῦ σώματός του. Κατ' ἀρχὰς νομίζει ὅτι ἡ ψυχρότης εἶνε ἀφόρητος ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν αἰσθάνεται λίαν εὐάρεστον θάλπος, καὶ βαθμηδὸν λούει ὀλόκληρον τὸ σῶμα. Μετὰ τοῦτο περιπατεῖ σθεναρῶς εἰς τὸν ἄερα ὥστε νὰ στεγνώσῃ. Τὰ φαγητὰ παρατίθενται ἔξωθι τοῦ οἰκήματος, καὶ αἱ ἀερολουσῖαι δύνανται νὰ ἐπαναλαμβάνωνται πολλάκις τῆς ἡμέρας. Πλὴν τῆς ἀερολουσῖας ὑπάρχει κατάλληλος διαρρῦθμις διὰ ἡλιολουσίαν. Διὰ τὴν ἡλιολουσίαν ἀπαιτεῖται περίβλημα ἐκ κυτταρώδους συνδῶνος, ἧτις ἐνίοτε ἀφαιρεῖται ἐπὶ τινα λεπτά.

Ὁ πολιτευόμενος ὅστις, ἄλλοτε ἐτύρβαζε πῶς νὰ ἀρέσῃ εἰς τὸν βασιλέα, σήμερον τυρβάσει πῶς νὰ ἀρέσῃ εἰς τὸν ἐκλογέα.—G. B. Shaw.

Ο ΜΕΓΑΣ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ.

Εἶνε γνωστὸν ἤδη ὅτι τὰ οὐράνια σώματα, οἱ ἀστέρες καὶ οἱ ἥλιοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰς αὐτὰς οὐσίας ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἡ ἡμετέρα Γῆ. Ἐπομένως ὅ,τι εἶπωμεν περὶ τοῦ νόμου τῆς ἀναπτύξεως ὡς πρὸς τὴν Γῆν ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ οὐράνια σώματα. Ὁ νόμος τῆς ἀναπτύξεως συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἀμείλικτος καταδίκη ἐξουτόνει πᾶν ὅ,τι ὑποδεέστερον, ἅμα τὸ ὑποδεέστερον τοῦτο ἔλθῃ ἀντιμέτωπον πρὸς τι ὑπέρτερον. Ὑπέρτερον ἐννοοῦμεν πᾶν ὅ,τι εἶνε ἐν πληρεστέρᾳ ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ περιβάλλον, καὶ συντελεῖ περισσότερον εἰς τὸ συμφέρον τοῦ εἶδους. Ἀπὸ τὸν νόμον τοῦτου οὐδὲν ὄν δύναται νὰ διαφύγῃ, οὐδεὶς ὄργανισμὸς ὅσῳδήποτε μέγας, οὐδὲν ἄτομον ὅσῳδήποτε μικρὸν. Ὁ νόμος ἀδυσωπήτως κελεύει ἢ ἐξυψηρέτησιν τοῦ γένους ἢ ἐξόντωσιν. Διὰ νὰ πεισθῇ τις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ νόμου τοῦτου ἀρκεῖ νὰ ἐρευνηθῇ πῶς χιλιάδες ὄντων ἐξωντώθησαν εἰς τὴν ζωολογικὴν κλίμακα. Ἡ ἐρευνα αὕτη ἀπαιτεῖ μελέτην, καὶ γνώσεις γεωλογικὰς, ἀνατομικὰς καὶ φυσιολογικὰς, ὥστε νὰ ἀνακαλύψῃ τις τὰ ἴχνη τῶν ἐξοντωθέντων ὄργανισμῶν. Μεταξὺ τῶν ζώων καὶ τοῦ ἀνθρώπου πολλοὶ συνδετικοὶ κρίκοι ἐξέλιπον, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἠρευνήθησαν ἐπιστεῦθη ὅτι ὁ ἀνθρώπος προέκυψε μοναδικῶς, μάλιστα δὲ ἕνεκα τῆς ἀμαθίας ταύτης ἀρχαῖα ἔθνη ἐπίστευον ὅτι κατήγοντο ἀπὸ θεοῦ. Ἦρκει ὁμως νὰ παρατηρήσῃ τὴν ὁμοίότητα τῆς ἀνατομίας τῶν πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα ἵνα μετριάσωσι τὴν οἰησίν των ταύτην. Ἡ νεωτέρα ἐρευνα ἀπεκάλυψε πλήρη ὁμοίότητα ὄχι μόνον τῆς ἀνατομίας, ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν λειτουργιῶν τῆς ζωικῆς συστάσεως. Ἐνεκα τῶν ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων, τῶν προλήψεων, καὶ τῶν ψευδῶν ὑποθέσεων τοῦ παρελθόντος, καθὼς ἐπίσης ἐπειδὴ τὸ παρελθὸν δὲν εἶχε κατάλληλα μέσα ἐρεύνης, οὐδὲ ἦτο ἐλευθέρᾳ ἡ ἐρευνα, ἡ ἀληθὴς θέσις τοῦ ἀνθρώπου μεταξὺ τῶν ὄντων δὲν κατενοήθη. Εἰς ποῖον σκότος εὐρίσκετο ἡ Εὐρώπη ἀκόμη καὶ πρὸ τριῶν μόλις αἰῶνων ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ διωγμοῦ ὄν ὑφίσταντο οἱ ἐρευνηταὶ τῆς ἐπιστήμης. Ὁ μέγας βέλγος ἐρευνηταὶ τῆς ἀνατομίας Βεσάλιος ἔγραψε τὸ θαυμάσιον ἔργον του τῷ 1543, εἰκοσιτριῶν μόλις ἐτῶν. Βραδύτερον ἐν Μαδρίτῃ διατρίβων ὡς ἰατρός τοῦ βασιλέως κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως θεωρηθέντων τῶν ἔργων του ὡς βλασφημῶν. Διέφυγεν ὁμως μεταβάς ὡς προσκυνητῆς εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον του, ναυαγήσαντος τοῦ πλοίου, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ζάκυνθον ἔνθα ἔζησε πένθης καὶ ἀπέθανεν ἀφανὴς καὶ ἄθλιος. Σημειῶ τοῦτο διότι φρονῶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ νῆσος ἔδει νὰ καταστῇ προσκύνημα τῶν ἐπιστημόνων ἂν ἡ Ἑλλάς εἶχε τὴν γνώσιν νὰ τιμῆσῃ καὶ καθιερώσῃ τὸν τόπον τοῦ θανάτου

του. Τὸν ἀγῶνα τοῦ Βεσαλίου, τῷ 1803 ὁ μέγας γάλλος ζωολόγος Κυβιέρος συνεχίζων ἐδημιούργησε τὴν ἐπιστήμην τῆς Συγκριτικῆς Ἀνατομίας. Ἐκτοτε στρατὸς ἐρευνητῶν εἰργάσθη καὶ τῷ 1859 ὁ Δάρβιν διετύπωσεν ὀριστικῶς θεμελιώδεις νόμους τοῦ βίου διὰ τοῦ συγγράμματός του Ἡ Καταγωγή τοῦ Γένους. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἀνατομίας ἐβάδισεν ἡ ἔρευνα τῆς ιστολογίας εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ θεωρία τῶν κυττάρων ἣν διετύπωσαν ὁ Σνάϊδεν καὶ ὁ Σβάν συντελέσαντες μεγάλην ἐπιστημονικὴν ἐπανάστασιν. Τῷ 1860 δύο ἔξοχοι γερμανοὶ ὁ Κέλλιερ καὶ ὁ Βίρchow ἐφήρμοσαν τὴν θεωρίαν ταύτην ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, ἀποδείξαντες ὅτι τῶν τε ζῶων καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ σῶμα ἀποτελεῖται ἀπὸ συνδυασμοὺς ἑκατομμυρίων κυττάρων, οἷον αὐτενεργῶν ὀργανισμῶν συντεταγμένων εἰς κρῖτος. Ἡ ιστολογία ἀποδεικνύει τὴν ὁμογένειαν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ λοιπὰ ζῶα. Ἡ ἀνακάλυψις κατόπιν τοῦ πρωτοπλάσματος ὅπερ ὁ Χώξλεϋ ἀποκαλεῖ "ὕλικὴν βίωσιν τῆς ζωῆς" καὶ ὅπερ εἶνε κοινὸν τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν, ἀπέδειξε τὴν ὁμογένειαν τῶν δύο τούτων βασιλείων. Τὸ πρωτόπλασμα εἶνε ζῶσα οὐσία, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ συνθέματα καλούμενα προτεΐνας. Αἱ προτεΐναι περιέχουν ὀξυγόνον, ὑδρογόνον, νιτρογόνον, ἄνθρακα καὶ θεῖον. Τὸ πρωτόπλασμα κινεῖται διαφοροτρόπως. Εἶνε δὲ εὐερέθιστον δηλαδὴ παθαίνεται ὑπὸ ἐξωτερικῶν διακεντήσεων. Ἡ ιδιότης αὕτη εἶνε βαρυσήμαντος διότι ἡ πᾶσα ἐκπαίδευσις καὶ πρόοδος ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἐξαρτᾶται. Διακεντήσεις εἶνε τὸ φῶς, ἡ τροφή, αἱ ποικίλαι ποιότητες τῶν ρευστῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων τὸ πρωτόπλασμα διατρίβει. Περιβάλλον εἶνε ἕτερα λέξις ἐκφράζουσα τὰς διακεντήσεις. Προσέτι τὸ πρωτόπλασμα ἀπορροφᾷ τροφήν, ἀναπνέει, αὐξάνει, ἀναπαράγει, ἀποβάλλει περιττώματα, συσπᾶται, διαβιβάζει τὸ ἀποτελεσμα τῆς διακεντήσεως ἀπὸ ἓν μέρος τοῦ κυττάρου εἰς ἄλλα. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος προδήλως εἶνε ἐνιαῖος καὶ ἡ ἐνότης του βασιζέται ἐπὶ τῆς ζωῆς ταύτης οὐσίας, ὥστε ἀξίζει τὸν κόπον νὰ σπουδάσῃ τις τὰς ιδιότητας αὐτῆς, διότι ἐξ αὐτῶν ἐπιτυγχάνει τὴν κλεῖδα εἰς τοὺς νόμους τῆς ζωῆς. Ὑπάρχουν ἑκατομμύρια μικρῶν ζῶων τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται πρωτόζωα καὶ σύγκεινται ἕκαστον ἀπὸ ἓν μόνον κύτταρον πρωτοπλάσματος. Πάντα τὰ εἶδη τῶν ζῶων ἀρχίζουν τὸν βίον των ὅπως καὶ ἓν μόνον κύτταρον καὶ αὐξάνουν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε ἐνιαία ὄχι μόνον κατὰ τὴν σύστασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς αὐξήσεως καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς λειτουργίας της. Αἱ ἐννέα ιδιότητες τοῦ πρωτοπλάσματος εἶνε κοιναὶ ιδιότητες πάντων τῶν ἐμφύχων. Πᾶν ἐμφύχον ἔχει αὐτὰς διότι τὰς ἔχει τὸ πρωτόπλασμα. Ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον Γένος θὰ ἐξηφανίζετο εἰάν

μία τῶν ἐννέα τούτων ιδιοτήτων ἀπηλείφετο. Ἐρευνητέον πῶς ἐπιτυγχάνεται τὸ πρωτόπλασμα; Ἡ χλωροφύλλη ἣτις δίδει τὸ πράσινον χρῶμα εἰς τὰ φυτὰ, ἐκτελεῖ χημικὴν ἐργασίαν ἐκτιθεμένη εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Τὸ περιέχον τὴν χλωροφύλλην κύτταρον ἀπορροφᾷ ἀνθρακικὸν ὀξύ ἀπὸ τὸν ἀέρα, διαχωρίζει τὸν ἀνθρακα ἀπὸ τὸ ὀξυγόνον, καὶ τὸ μὲν ὀξυγόνον ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἀέρα, ὁ δὲ ἀνθραξ ἐνοῦται μὲ ὑδρογόνον καὶ ὀξυγόνον ἐν τῷ φυτῷ. Διὰ τῆς χλωροφύλλης τὰ φυτὰ μετατρέπουσι τὴν ἀκτινοβολίαν ἐνέργειαν τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς εἰς λαυθάνουσαν ἐνέργειαν. Ἡ ἀκτινοβολία ἐνέργεια ἀποταμιεύεται ἐν μορφῇ χημικοῦ συνθέματος τοιαύτης φύσεως ὥστε ἐνούμενον μὲ ὀξυγόνον ἀπολύει τὴν ταμιευθεῖσαν ἐνέργειαν αὐθις. Τὰ φυτὰ ἅτινα ἔχουσι χλωροφύλλην ἀποταμιεύουσι τὴν ἐνέργειαν, τὰ δὲ ζῶα ἅτινα τρέφονται ἐκ τῶν φυτῶν χρησιμοποιοῦσι τὸ ταμίευμα αὐτὸ διὰ τὴν ἰδίαν ζωὴν των, καίτοι ἀφίνουν ὀλίγον εἰς τὰς σάρκας των πρὸς χρῆσιν τῶν σαρκοβόρων ζῶων. Διὰ γενικῶν φράσεων, τὸ πρωτόπλασμα εἰσάγει εἰς ἑαυτὸ ὀξυγόνον, ἐκτελεῖ τὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς, καὶ ἐξαποστέλλει ἀνθρακικὸν ὀξύ, πράττει δὲ ταῦτα χάρις εἰς τὴν χλωροφύλλην ἣτις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀπορροφᾷ τὴν ἡλιακὴν ἐνέργειαν καὶ ἀποταμιεύῃ αὐτὴν ἐν μορφῇ ἀνθρακοσυνθεμάτων. Μεταξὺ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῶων δὲν ὑπάρχει ῥιζικὴ διαφορὰ, εἶνε μάλιστα πιθανὸν ὅτι ἔχουσι κοινὴν καταγωγὴν. Ὡστε εἰάν ποτε ἀνακαλύψωμεν τὸν κοινὸν πρόγονον τῶν δύο βασιλείων, θὰ δυνηθῶμεν τότε νὰ ἐννοήσωμεν πῶς διὰ χημικῆς τινος μεταβολῆς ἢ ἀνόργανος ὕλη ἐγένετο κατὰ πρῶτον ζῶσα οὐσία. Τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἐξελίξεως ὁ Δάρβιν καὶ ὁ Οὐάλλας ἐστήριξαν ἐπὶ τῶν ἐξῆς ἐξηκριβωμένων νόμων: Τὰ ὄντα πολλαπλασιάζονται κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ζώντων ἀτόμων ἐκάστου γένους εἶνε στάσιμος. Πάντα τὰ ὄντα κληρονομοῦσιν ιδιότητας τῶν τοκέων. Πᾶν τέκνον ἔχει ἰδίαν ἀτομικότητα, δηλαδὴ ιδιότητα μὴ κληρονομηθείσας. Αἱ ὕλικαι συνθήκαι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς ἀλλάσσουσι ἀεὶ ἀεὶ. Ὅταν τὸ ὄν εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ περιβάλλον, ἀκμάζει· ὅταν ἐν ἀτελεῖ ἀρμονίᾳ, παρακμάζει· ὅταν ἐν δυσαρμονίᾳ, ἐκλείπει. Αὐτοὶ εἶνε νόμοι παγκόσμιοι καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων εἶνε ἀνεπίδεκτον μεταβολῆς, καὶ μολονότι κόσμοι καὶ συστήματα μᾶς φαίνονται αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτα, ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ῥῆσις τοῦ Ἡρακλείτου "πάντα ῥεῖ" εἶνε ἡ θεμελιώδης ἀλήθεια τῆς ὑπάρξεως.

Ὁ Δάρβιν ἐξέφρασε τὸ ἀένναον φαινόμενον τῆς ζωῆς διὰ τοῦ ὅρου "πάλη περὶ ὑπάρξεως" ὅν ὡς ὁ ἴδιος μᾶς ἐξηγεῖ δέον νὰ λάβωμεν μεταφορικῶς. Πᾶν ὀργανικὸν ὄν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καταβάλλον προσπάθειάν τινα ὅπως ἀναποκριθῇ εἰς τὰς συνθήκας τῆς ὑπάρξεως, ἐντεῦθεν δὲ ἡ μετα-

φορική έκφρασις “πάλη περί τῆς ζωῆς.” Τὰ δὲ ἀτελέστατα καὶ στοιχειώδη ἔμφυχα στεροῦνται ὀργάνων, λαμβάνουσι δὲ τὴν τροφήν των περικυκλοῦντα αὐτὴν, καὶ ἀναπαράγουσιν ἀπλῶς τέμνοντα ἑαυτὰ εἰς δύο ὧν ἑκάτερον τμήμα ζῆ ὡς χωριστὸν ὄν. Ἐὰν ἤδη ρίψωμεν βλέμμα εἰς τοὺς ἐντελεστέρους ὀργανισμοὺς θὰ εὕρωμεν ὅλας τὰς κυρίας λειτουργίας τῆς ζωῆς ἐκτελουμένας ὑπὸ εἰδικῶν ὀργάνων. Καρδίαν, σύμπλεγμα ἀρτηριῶν, φλεβῶν καὶ τριχοειδῶν ἀγγείων. Ἐγκέφαλον καὶ νεῦρα περιπλοκωτάτης φύσεως, ἐνεργοῦντα μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος, λαμβάνοντα χιλιάδας ἐντυπώσεων ἔξωθεν, ἀποταμιεύοντα αὐτὰς ἐπὶ ἔτη, σχηματίζοντα ἐξ αὐτῶν νέους συνδυασμούς, συνυφαίνοντα αὐτὰς εἰς διανοητικὰ ταξινομήσεις καὶ πορίσματα, ἢ διαμορφοῦντα τὰς ὠραίας εἰκόνας τῆς φαντασίας καὶ τέχνης. Εἶνε ἐπομένως λίαν φυσικὸν νὰ ἀπορώσι πολλοὶ πῶς οἱ ἐντελεῖς ὀργανισμοὶ ἐξελίχθησαν ἐκ τῶν στοιχειωδῶν, ἀλλὰ τὸ γεγονός εἶνε ὅτι ἡ φύσις εἶνε ἐνιαία καὶ τὸ σύμπαν ὁμογενές. Αἱ ἀλλοιώσεις τοῦ περιβάλλοντος ὑπὸ τὸν μέγαν νόμον τῆς παραλλαγῆς φέρουσι τὸν προβιβασμὸν τῶν ὄντων, ὅσα εἶνε καλῶς ἐφωδιασμένα νὰ προσαρμόσωσιν ἑαυτὰ μὲ τὸ περιβάλλον, ἴσως δὲ ἐν ἐκ τῶν χιλίων ἔχει τὴν δύναμιν ταύτην τῆς ἐπιβιώσεως. Ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ κλίμα χώρας τινὸς ἀλλοιοῦται. Μία συνέπεια ἔσται ἡ μείωσις τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐτέρα συνέπεια εἶνε ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν χώραν νέων κατοίκων ἔξωθεν ἰκανῶν νὰ προσαρμοσθῶσι πρὸς τὸ νέον κλίμα. Τρίτη συνέπεια ἔσται ἡ ἐκ τῆς ἐπιμιξίας τροποποιήσις τοῦ πληθυσμοῦ. Πράγματι ἐκ μῆς ἀλλοιώσεως ἄπειροι συνέπειαι δυνατόν νὰ προκύψωσιν. Αὐτὸ ὅπως εἰκονίζετο τὸν νόμον τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς ὡς τὸν ὠνόμασεν ὁ Δάρβιν, ἢ ἐπιβιώσεως τοῦ προσφορτέρου ὡς τὸν ὠνόμασεν ὁ Σπένσερ. Ὁ νόμος οὗτος φαίνεται οἶονεὶ ἀγρυπνῶν νὰ ἐπωφεληθῆ τῶν συμβαινουσῶν ἀλλοιώσεων ἵνα ὅποτεδῆποτε καὶ ὅπουδῆποτε ἡ εὐκαιρία τὸ ἐπιτρέψῃ, βελτιώσῃ τὴν θέσιν ἐκάστου ὀργανικοῦ ὄντος ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὀργανικὰς ἢ ἀνοργάνους συνθήκας τοῦ βίου. Ἡ λειτουργία ὅμως τοῦ νόμου τούτου εἶνε βραδεία εἰς τὸ ἔπακρον καὶ διαλείπουσα, ἐν δὲ σπουδαῖον ἐπακολουθήμα τῆς λειτουργίας του εἶνε ἡ διάστασις τῶν χαρακτήρων εἰς χωριστὰ εἶδη. Ἐρευνητέον ὅμως εἶνε, δύναται ὁ νόμος οὗτος νὰ δημιουργήσῃ ὀρμέμφυτα καὶ ἐνστικτα; Τί ἄγει τὴν μέλισσαν νὰ πλάττῃ κύτταρα προμαντεύουσα τὰς ἀνακαλύψεις σοφῶν μαθηματικῶν; Αὕτη εἶνε μία τῶν διαφόρων ἐνστάσεων ἃς ὁ ἴδιος Δάρβιν ἔθεσεν εἰς ἑαυτὸν ὡς ἀναιρούσας τὴν θεωρίαν του, καὶ ἀφήκεν αὐτὴν ἀνεῦ ἐπαρκοῦς ἀπαντήσεως. Ἄλλ’ ὁ Δεβ εἰς τὸ σύγγραμμά του Φυσιολογία τοῦ Ἐγκεφάλου ἐξηγεῖ τὸ ἐνστικτον ὡς συμπαθητικὴν κίνησιν προκαλουμένην ὑπὸ φυσικοχημικῶν λόγων. Τὸ ἐνστικτον εἶνε προσανατολισμὸς τις

πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ φωτός, καὶ τὸ βλέπομεν εἰς τὸ φυτόν τὸ στρεφόμενον πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ εἶνε παραδεκτὸν ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔχει χημικὴν ἐπίδρασιν. Τὴν χημικὴν ἐνέργειαν εὐρίσκομεν εἰς τὰς μέλισσας ὧν αἱ βασίλισσαι γίνονται τοιαῦτα συνεπεία τοῦ εἶδους τῆς τροφῆς.

Πᾶσαι αἱ ἐρευναι τῶν νεωτέρων χρόνων συμπίπτουσιν ὡς πρὸς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποίαν σύγκειται ὁ κόσμος οὐδέποτε ἔλαβεν ἀρχὴν, καὶ ἐπομένως ὅτι οὐδέποτε θὰ λήβῃ τέλος. Ἐπίσης ἡ δρᾶσις τῆς ὕλης οὔτε ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος. Δηλαδή ἡ ὕλη ἀνεκαθεν κινεῖται, καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ αἰωνίως οὕτω. Ἄλλὰ ἡ ὕλη καὶ ἡ κίνησις εἰσὶν ἐκφανσις τῆς ζωῆς, ἄρα ζωὴ ὑπῆρξεν ἀνεκαθεν καὶ θὰ ὑπάρχῃ αἰωνίως. Πῶς προέκυψεν ὁ κόσμος καὶ τὰ συστήματά του, οἱ ἐρευνηταὶ ἀποφαίνονται ὅτι ἡ ὕλη ἀρχικῶς ἦτο ἀδιόρατος, ἀβαρῆς, ἀκαθόριστος, ὁμοειδής, καὶ ἡ τοιαύτη κατάστασις τῆς ὕλης ὀνομάζεται αἰθήρ. Εἶνε ὡς εἶπομεν, ἔμφυτος εἰς τὸν αἰθέρα ἡ δρᾶσις καὶ ἡ κίνησις. Οὐδὲν κωλύει νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ δρᾶν καὶ κινεῖσθαι ὑπῆρξε ποτὲ λαυθάνουσα καὶ ἐγένετό ποτε ἔναρξις τῆς ἐκφανσεως τῆς. Τὸ πρῶτον ἐπακολουθήμα τῆς πρὸς ἐκφανσιν τάσεως ἦτο συμπύκνωσις τῶν μορίων τοῦ αἰθέρος, ὡς ἐκ τῆς περιπτώσεως ὅτι μόριά τινα αὐτοῦ περιέστησαν εἰς ἄρμονίαν τοιαύτην ὥστε νὰ προσελκυσθῶσιν ἀμοιβαίως, καὶ νὰ πυκνωθῶσιν. Αὕτη εἶνε ἡ πυκνωτικὴ θεωρία τοῦ Βόγτ. Μέρος λοιπὸν τοῦ αἰθέρος ἐτράπη εἰς πυκνωτικὴν ἔξιν. Τὸ πυκνωθὲν μέρος ἀποτελεῖ τὴν θετικὴν, ἀπτήν, ὀρατὴν ὕλην, τὸ δὲ ἀπύκνωτον τὴν ἀρητικὴν, ἀβαρῆ, ἀόρατον ὕλην—δηλαδή τὸ ὑπόλοιπον τοῦ αἰθέρος, ὅστις ἐννοεῖται εἶνε ἄπειρος καὶ αἰώνιος. Εἶνε ἡ ἀναρχος ἐνιαία οὐσία ἐκ τῆς ὁποίας ὁ κόσμος προέκυψε δυνάμει τῶν νόμων τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας. Αὐτὸ καθ’ ἑαυτὸ τὸ συμβᾶν τῆς πυκνώσεως παρήγαγε δύο κατηγορίας φαινομένων, τὴν μὲν ἀναφερομένην εἰς τὰς λειτουργίας τῆς αἰθερικῆς οὐσίας, τὴν δὲ εἰς τὰς λειτουργίας τῆς πυκνωθείσης ὕλης. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ἄπειρος αἰθήρ ἐξακολουθεῖ καὶ θὰ ἐξακολουθῆ αἰωνίως νὰ δίδῃ ὁμοίαν γένεσιν εἰς νέους κόσμους ἐνταυτῷ δὲ, σημειωτέον, παλαιοὶ κόσμοι ἐκλείπουν ἕνεκα συρράξεων καὶ ἄλλων αἰτίων μετατρεπομένης τῆς ὕλης των εἰς ἀπύκνωτον αἰθέρα. Ἐκ τούτου εἶνε πρόδηλον ὅτι οὐδαμοῦ ὑπάρχει κενὸν ἀλλὰ τὸ σύμπαν πανταχοῦ εἶνε μεστὸν αἰθέρος. Κίνησις καὶ μεταμόρφωσις συμβαίνει πανταχοῦ ἀένναος, οὐδαμοῦ δὲ ὑπάρχει ἀδράνεια. Ἡ πυκνωσις ἄπαξ ἐγκαινισθεῖσα ἐξακολουθεῖ προοδευτικῶς, καὶ προκύπτουν ἀναρίθμητα, ἀπείρως μικρά, κέντρα συμπυκνώσεως. Ἐὰν ἤδη ἀπετόλμα τις νὰ ἀποφανθῆ τί ἐστὶ ζωὴ, νομίζω ὅτι ἡ καλητέρα περιγραφή θὰ ἦτο αὕτη: ζωὴ εἶνε ἡ ἄρμονία τῶν ἔνδον πρὸς τὰ ἔξω, καὶ ὅσα πληρεστέρα ἡ ἄρμονία αὕτη, τόσο πληρεστέρα καὶ ἡ ζωὴ. Εἶνε βεβαίως πολὺ δύσκολον

πράγμα να δόση τις τὸν ὄρισμὸν τῆς ζωῆς. Ἀνάλογος δὲ δυσκολία ὑπάρχει ἂν θελήσῃ τις νὰ περιγράψῃ τί ἐστὶ φῶς, θερμότης ἢ ηλεκτρισμός, μαγνητισμός, ζωτικότητα. Ὅλων τῶν ἐπιστημῶν αἱ ἐρευναι συμπύπτουσιν εἰς τὴν γνώμην ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε μεταμορφωτικὴ ἐνέργεια, ἀποτελεσμα χημικοφυσικῶν δράσεων τῶν μερῶν ἐξ ὧν σύγκειται ὁ ὀργανισμός. Εἰς τὴν οὐσίαν ἦν ἐκαλέσαμεν πρωτόπλασμα αἱ δράσεις αὐταὶ εἶνε συμφυεῖς καὶ λαμβάνουσαι, ἐκδηλοῦνται δὲ καὶ ὀργανίζονται διὰ ἀλληλεπιδράσεως πρὸς τὰς διακεντήσεις τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ Bosc τῷ 1902 ἀπέδειξε ὅτι ὀργανισμός τις ζῆ μόνον καὶ μόνον ὅταν ἀποκρίνεται εἰς τὰς διακεντήσεις* ἀπέδειξε μάλιστα ὅτι ἀποκρίνονται ὄχι μόνον ζῶα, ἀλλὰ καὶ φυτὰ καὶ μέταλλα. Ὅταν ἡ δύναμις τοῦ ἀποκρίνεσθαι παύσῃ, ἡ παύσις αὕτη εἶνε θάνατος. Ζωὴ, ὅπως τὴν γνωρίζομεν, προέκυψε ἐξ εἰδικῆς ἐνώσεως ἀνοργάνων μορίων, καὶ ἡ ἐνωσις αὕτη συμβαίνει ὑπὸ εὐνοϊκῆς συνθήκας. Εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ ἐποχὴ καθ' ἣν ζωὴ ὅπως τὴν γνωρίζομεν, δὲν ὑπῆρχεν, διότι εἶνε βέβαιον ὅτι πρὸ πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν ἡ Γῆ ἦτο εἰς τοιαύτην ρευστὴν, φλέγουσαν κατάστασιν ὥστε οὔτε τὰ ἄτομα τοῦ πρωτοπλάσματος ἠδύνατο νὰ ὑπάρξωσιν. Ἐπιστημονικῶς ἡ παμπαναρχαία αὕτη ἐποχὴ καλεῖται ἀζωϊκῆ. Ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶνε ἀρχαιότερα καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Τὸ τέλος τῆς ἀζωϊκῆς ἐποχῆς ἐπῆλθεν ὅταν ἐξελίχθησαν τὰ διάφορα χημικὰ συνθέματα τὰ ὅποια κατέληξαν εἰς τὴν πρώτην πρωτοπλασμικὴν μονάδα. Θεωρεῖται δὲ πιθανὸν ὅτι αὐτὸ τὸ πρῶτον πρωτόπλασμα ἐτρέφετο ἐκ τῶν πρὸ τῆς ἐξελίξεως τοῦ χημικῶν συνθεμάτων, ἀκριβῶς ὡς σήμερον τὰ ζῶα τρέφονται ἐκ τῶν πρὸ τῆς ἐξελίξεως τῶν ὀργανικῶν συνθεμάτων. Εἶνε λοιπὸν δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὅσος ἰλλυγιωδῶς ἀναρίθμητος χρόνος παρήλθεν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πρωτοπλάσματος μέχρι τῆς ἐμφανίσεως ὀργανωμένου ζώου, ἄλλος τόσος χρόνος, ἰλλυγιωδῶς ἀναρίθμητος, εἶχε παρέλθει ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ χημικοῦ συνθέματος μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ πρωτοπλάσματος, καὶ ἄλλον τόσον ἐπίσης ἀναρίθμητον χρόνον εἶχε διαρκέσει προηγουμένως ἡ ἀζωϊκὴ ἐποχὴ μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χημικοῦ συνθέματος. Ὡστε διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ὁ πρῶτος ζῶν μικροοργανισμός* ἀρκετὴ προπαρασκευὴ προηγήθη, καὶ ἀρκεταὶ δυνάμεις ἀρκετῆς ποικιλίας θὰ ἐπενήργησαν, ὑπὸ παντοίας, ἀστρονομικῆς, γεωλογικῆς, καὶ μετεωρολογικῆς συνθήκας. Εἰς τὰς συνθήκας ταύτας δεόν νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰς ὀργανικὰς—ἀφ' ὅτου προέκυψαν ὀργανισμοί—ἐν ἀπείρῳ ποικιλίᾳ καὶ ἐναλλαγῇ προπαρασκευαζούσας τὴν ἐμφάνισιν τελειότερων ὄντων.

* Οἱ ἐπιστήμονες λέγουσιν ὅτι μία σταγὼν ὕδατος χωρεῖ δέκα ἑκατομμύρια μικροοργανισμῶν.

Αὐτὸς εἶνε ὁ καταπληκτικὸς νόμος τῆς ἐξελίξεως, ἀπαιτῶν ἀπειρίαν συνθηκῶν ἵνα ἐνεργήσῃ ἐκλέγων τὰς εὐνοϊκώτερας. Αἱ συνθήκαι δεόν νὰ εἶνε ὄχι μόνον εὐνοϊκαὶ ἀλλὰ καὶ νὰ μεταβάλλωνται ἐπὶ τὰ κρείσσω, ἄλλως τὰ ὄντα εἴτε ὑπὸ μὴ εὐνοϊκῆς συνθήκας διατελοῦντα, εἴτε ὑπὸ συνθήκας ἀμεταβλήτους καὶ ἀβελτιώτους, δὲν ἐξελίσσονται ἢ ἀνάπτυξις τῶν σταματᾷ καὶ τέλος ἐξαφανίζονται. Ἡ γνώσις τοῦ νόμου τούτου εἶνε ὑπερτίτης σπουδαιότητος διὰ τὸ γένος, διότι μᾶς δεικνύει πόσῳ στενὴν σχέσιν ὁ ἄνθρωπος ἔχει μὲ τὸ Σύμπαν, καὶ προσέτι πόσῳ στενὴν σχέσιν ἔχει τὸ παρὸν Σύμπαν πρὸς τὸ ἰλλυγιωδῶς ἀρχαῖον παρελθὸν καὶ τὸ ἀπώτατον μέλλον. Ἡ ὀρθότερα γνώμη περὶ τοῦ παρελθόντος τῆς Γῆς εἶνε ὅτι ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τὸν Ἥλιον, ὡσεὶ ζῶνι ἀτμοῦ, πρὸ ἑκατὸν ἑκατομμυρίων ἐτῶν. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ νόμου τῆς ἐξελίξεως μᾶς διδάσκει ὅτι ἀποτελοῦμεν ἐν μὲ ὅλην τὴν βασιλείαν τῶν κόσμων καὶ τῶν πλανητικῶν συστημάτων, καὶ ὅτι βαθμηδὸν ὁ ἀνθρώπινος βίος προβιβάζεται ἀπὸ μεγαλοπρεπείας εἰς μεγαλοπρέπειαν μέχρις οὗ ἀποτελέσῃ τὸ ἄσμα ἀσμάτων τῆς ὑπάρξεως. Εἴτε ὡς ἄτομα εἴτε ὡς ἔθνη ἐνστερνισθῶμεν τὸν θαυμάσιον τούτου ἐνοποιοῦντα τὰ πάντα νόμον, χειραφετούμεθα ἀπὸ τὴν παραλύουσαν ἐντύπωσιν τῆς μονώσεως, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τῆς παγκοσμίου ἀδελφοσύνης τοῦ Σύμπαντος. Μανθάνοντες τοὺς νόμους τοῦ βίου, καὶ γνωρίζοντες ὅτι δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ συμμορφωθῶμεν πρὸς αὐτούς, ἱκανούμεθα νὰ βαδίσωμεν ἀλαθῆτως πρὸς τὰ μέγιστα ὕψη. Διαλύονται ἴσως τὰ ὄνειρα τῆς νηπιότητός μας καὶ συντρίβονται τὰ εἰδῶλα τῆς νεότητός μας ἀλλὰ τί πρὸς τοῦτο ὅταν κραταιούμεθα ὑπὸ τῆς ζώσης ἀληθείας ἣτις σώζει, ἐλευθερόνει καὶ διαμένει ἕσαεῖ; Μανθάνοντες τοὺς νόμους τοῦ βίου, καταλαμβάνομεν ὅτι τὸ περιβάλλον εἶνε βραχὺ τι παρὰ τὴν παντοδυναμίαν, ἐπομένως θὰ ἐπιζητῶμεν τὸ ἄριστον περιβάλλον καὶ θὰ ἀποφεύγωμεν τὸ χεῖριστον, ἔχοντες δὲ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀδελφότητος δὲν θὰ ἔχωμεν τὴν σκληρότητα νὰ θεωρῶμεν ἐνόχους ἢ ἀνεπιδέκτους προόδου ἐκείνους οὓς ἡ ἀδιαφορία μας διατηρεῖ ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας. Τὸ μέγιστον καθήκον μας καὶ τὸ μέγιστον συμφέρον μας ὡς ἀτόμων καὶ ὡς ἐθνῶν εἶνε ἡ γνώσις τῶν νόμων τοῦ βίου καὶ ἡ νηπιόθεν συμμόρφωσις πρὸς αὐτούς. Ὅταν ἐννοήσωμεν τοὺς νόμους τῆς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου, τότε θὰ καταρτίσωμεν ὑγιᾶ ψυχολογικὴν ἐπιστήμην ὡς βάσιν τῆς ἀνατροφῆς. Μέχρις οὗ κατορθώσωμεν τοῦτο, ὁ νοῦς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐπομένως, πᾶν σύστημα ἐκπαιδεύσεως, πᾶσα πολιτικὴ μεταρρύθμισις, πᾶσα κοινωνικὴ βελτιώσις, εἰσὶν ὅλα εἰς μάτην. Καθ' ὅσον ὅμως ἀναπτύσσεται ὁ νοῦς, καταρτιζομένης τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης μετὰ τὴν κατανόησιν τῆς λειτουργίας τῶν νόμων τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὴν γνώσιν τῶν

νόμων τοῦ βίου, τὸ προσφορώτερον σύστημα ἐκπαιδεύσεως θὰ ἐπικρατήσῃ καὶ ἡ προσφορωτέρα πολιτικὴ μεταρρύθμισις καὶ ἡ προσφορωτέρα κοινωνικὴ βελτίωσις, συνωδὰ πρὸς τὸν νόμον τῆς ἐξελέξεως. Οὕτω ὀδεύοντες ἐξερχόμεθα ἀπὸ τὸ βάρβαρον παρελθὸν ἵνα εἰσέλθωμεν εἰς βίον δικαιοσύνης καὶ ἀδελφοσύνης.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ.

ΑΡΘΡΟΝ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΗΠΟΣ ΚΡΑΠΟΤΚΙΝ.

Πολλοὶ ἐρευνῆται ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ συγγέουν τὴν ἔννοιαν τοῦ κράτους μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνίας διότι ἀδυνατοῦν νὰ ἐννοήσουν κοινωνίαν ἀνευ πολιτειακῆς συγκεντρώσεως. Ἐν τούτοις εἶνε γεγονός ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐξῆσαν ἐν κοινωνίαις ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν πρὶν προκύψῃ ἡ ἰδέα τοῦ κράτους. Κυρίως εἰπεῖν, τὸ κράτος ὅπως τὸ γνωρίζομεν σήμερον, εἶνε πρόσφατος θεσμὸς καὶ μόλις χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα. Εἶνε ἐπίσης γεγονός ὅτι αἱ ἐνδοξώταται ἐποχαὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξαν ἐκεῖναι καθ' ἃς αἱ τοπικαὶ ἐλευθερίαι δὲν εἶχον εἰσέτι καταστραφεῖ ὑπὸ τοῦ κράτους. Ἄλλοι πάλιν συγγέουν τὴν ἔννοιαν τοῦ κράτους μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κυβερνήσεως. Ἄλλ' ἀρκεῖ νὰ ἐρευνήσῃ τις πῶς προέκυψεν ἱστορικῶς τὸ κράτος ἵνα ἐννοήσῃ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν. Ἡ ἀρχαιότης παρήγαγε κράτη, ἀλλὰ ταῦτα κατεστράφησαν καὶ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν. Κράτος ἐν τῇ ἀληθείᾳ σημασία τῆς λέξεως ὑπῆρξεν ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, ἀλλὰ ὁ θαυμασμὸς τῶν νομομαθῶν διὰ τὸ κράτος ἐκεῖνο δὲν ἔχει τὸν τόπον τοῦ ἀφοῦ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἀνέκαθεν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὰ σπέρματα τῆς ἀποσυνθέσεως, καὶ ὅτι δὲν ἦτο κυριολεκτικῶς εἰμὴ ἀχανῆς ποίμνη ὑπηκόων διασπαρεῖσα ἐν τέλει ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Μᾶς ἐνδιαφέρουν λοιπὸν μόνον τὰ ὑφιστάμενα κράτη ἅτινα ἐγέννησεν ὁ νεαρὸς πολιτισμὸς τῶν βαρβάρων τοῦ βορρᾶ. Μελετῶντες τὴν ἀνέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου θὰ ἐννοήσωμεν τὴν οὐσίαν τοῦ κράτους πολὺ καλήτερα παρὰ μελετῶντες τὴν Ῥωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν ἢ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἢ τοὺς ἀνατολικοὺς δεσποτισμούς. Ἡ ἔρευνα τῶν κραταιῶν καταστροφῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας εἶνε ἡ ὑγιεστέρα μέθοδος πρὸς μόρφωσιν ἐναργεῶς ἰδέας περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ συγχρόνου κράτους.

Πρὸ ἐνὸς αἰῶνος πολλοὶ φιλόσοφοι εἶχον λίαν στοιχειώδεις ἰδέας περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν κοινωνιῶν. Ἐφρόνουσι ὅτι κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξεν ἡ οἰκογένεια καὶ ὅτι αἱ πολλαὶ οἰκογένειαι ἐπὶ τέλους συνησπίσθησαν εἰς κοινωνίαν ἐπὶ τῇ βάσει συμβολαίου καθιστῶντος μίαν κεντρικὴν διοίκησιν. Ἐπειτα οἱ ἱστορικοὶ μᾶς βεβαιοῦν ὅτι αὐτὴ ἡ κεντρικὴ διοίκησις ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ πάσης πρῶ-

τοβουλίας καὶ πάσης προόδου. Πράγματι ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἔχομεν ὅλοι ἤδη ὑπνωτισθεῖ ὅτι αἱ κυβερνήσεις εἶνε τὸ ἅλας τῆς Γῆς καὶ οἱ εὐγενέστεροι εἰρηνοποιοὶ καὶ ἐκπολιτισταὶ τοῦ ἀνθρωπίνου Γένους. Ἡ σύλληψις αὕτη εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἐχρησίμευσε διότι συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας καὶ τοῦ θείου δικαίου. Μολαταῦτα τὴν σήμερον γνωρίζομεν ὅτι ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ψευδής. Ἡ ἀνθρωπολογία ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ἦτο ἡ οἰκογένεια ἢ ἀφετηρία τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἡ φυλὴ. Ἐπὶ μυριάδας ἐτῶν οἱ ἄνθρωποι ἐξῆσαν ἐν φυλαῖς, καὶ διαρκούντος τοῦ μακροῦ ἐκείνου χρόνου ἀνεπτύχθησαν παντοῖοι θεσμοί, ἔξεις, ἔθιμα, πολὺ πρὶν προκύψῃ ἡ οἰκογένεια. Ἰδιοκτησία δὲν προέκυψε τότε διότι ἡ συσσώρευσις ἀτομικοῦ πλούτου ἦτο ἀδύνατος. Πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἕκαστος ἀτομικὸν κατεστρέφετο ἢ ἐκαίετο κατὰ τὸν θάνατόν του, ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς του. Ἡ αἱματοχυσία τότε ἐθεωρεῖτο ἀποτρόπαιον πρᾶγμα. Ὅχι μόνον φόνος ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ φόμος ζώου ἐθεωρεῖτο κακούργημα· ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς ἐκδικήσεως ἦτο τότε ἡ μόνη ἀντίληψις τοῦ δικαίου, καὶ ὁ ἐπικρατῶν νόμος ἦτον "εἴαν τις ἀλλόφυλος φονεύσῃ ἄνθρωπον τινα ἢ ζῶον τι ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἡμεῖς δικαιοῦμεθα νὰ φονεύσωμεν οἰουδήποτε ἄνθρωπον ἢ ζῶον ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ φονέως ἐπιφέροντες ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν πληγὴν τὴν ὅποιαν καὶ αὐτὸς ἐπήνεγκεν." Αἱ φυλαὶ εἶχον ὀλόκληρον σύστημα νόμων καὶ θεσμῶν, καὶ ἡ μόνη μέθοδος πρὸς συντήρησιν καὶ ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἦτο ἡ παράδοσις. Λύθεντία ἢ ἀρχὴ ἐπιβάλλουσα ἐφαρμογὴν δὲν ὑπῆρχε. Τὸ κοινωνικὸν τούτο σύστημα διήρκεσε χιλιάδας ἐπὶ χιλιάδων ἐτῶν, οἱ δὲ βάρβαροι οἵτινες εἰσέβαλον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν ἦσαν τέκνα τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Μέχρι τότε ἡ κοινὴ καταγωγὴ ἦτο ἡ βύσις τῆς φυλῆς, ἀλλ' ὅταν παντοῖαι φυλαί, ἕνεκα τῶν μεταναστεύσεων καὶ τῶν συγκρούσεων, συνανεμίχθησαν, ἐγένετο ἀνάγκη νὰ εὐρεθῇ ἄλλη τις βύσις, καὶ ὡς τοιαύτη ἐκρίθη πρόσφορος ἡ κοινὴ κτήσις ἐδάφους. Ἐτερογενεῖς φυλαὶ ἔχουσαι συγκυριότητα ἐδαφικῆς τιμῆς ἐκτάσεως ἀπετέλεσαν συνασπισμὸν φυλῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κοινοκτησίας. Ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην μορφήν τῆς φυλῆς προκύπτουν χωρισταὶ οἰκογένειαι ὡς μέλη αὐτῆς. Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἦτο κοινὴ φροντίς τῆς φυλῆς, ἀλλ' ἡ κατανώλωσις τῶν προϊόντων ἐγένετο κατὰ οἰκογένειαν καὶ δὲν ἀπηγορεύθη ἡ συσσώρευσις τοῦ πλούτου δι' ἰδιωτικοῦ θησαυρισμοῦ καὶ κληρονομίας. Ἡ κοινότης αὕτη, ἢ ἃς ὀνομάσωμεν αὐτὴν δῆμον, ἦτο αὐτόνομος καὶ κυρίαρχος. Ἡ ἀπαρτία δὲ τῶν οἰκογενειάρχων ἦτο τὸ μόνον δικαστήριον, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγχωρίων ἐθίμων εἶχεν ἐξελεχθεῖ ὀλόκληρον σύστημα δικαίου ὑπερ τὰ σύγχρονα κράτη ἀπερρόφησαν ὡς ἰδίας τῶν λειτουργίας. Τὸ σύστημα τῶν ἐνόρκων ἦτο ἰθαγενῆς θεσμὸς τῶν βαρβάρων λειτουργῶν ἐν τῷ συμφέροντι

ἀπάντων, ἀλλὰ τὰ σύγχρονα κράτη τὸν παρέλαβον καὶ τὸν ἐφαρμόζον μόνον ἐν τῷ συμφέροντι τῶν ἰσχυρῶν.

Αἱ κοινότητες αὐταί, ἡ δῆμοι, βαθμηδὸν ἠνώθησαν εἰς μείζονας ὁμοσπονδίας καὶ προέκυψεν οὕτω τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Ἡ οὕτω λειτουργοῦσα κοινωνία δὲν εἶχεν ἀνάγκην κεντρικῆς κυβερνήσεως, διότι ἐλειτούργει εὐρύτατον σύμπλεγμα συνδέσμων, ἀδελφοτήτων, συντεχνιῶν, ἀνταποκρινομένων εἰς πᾶσαν χρείαν ἐκάστου ἀτόμου. Οὕτω ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Διὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην χρείαν, κοινωνικὴν, πολιτικὴν, ἐθνικὴν, ἢ διεθνῆ, ὑπῆρχεν ἡ κατάλληλος ἐταιρεία ἢ ἀδελφότης. Δυστυχῶς ἡ ἔνωσις ἢ σχηματισθεῖσα διὰ τὴν θεμελιωδέστεραν τῶν χρεῶν—τὴν εἰρήνην—ἀπέβη ἢ προδότρια οὕτως εἶπεῖν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὀνειρευομένη ὄνειρα ἀνατολικῆς θεοκρατίας ὑπέθαλψε τὴν τάσιν τῆς κοινωνίας νὰ διαπιστεύσῃ εἰς ἓν ἄτομον τὴν ἀμυναν τῆς πατρίδος, καὶ ἰδοὺ τυχοδιώκται καὶ λησταὶ περιστοιχοῦσι τὸν πρόμαχον ὅστις δὲν βραδύνει νὰ συσσωρεύσῃ πλοῦτον, καὶ διὰ τῶν δῶρων μετατρέψῃ τοὺς ἀπόρους εἰς δούλους ῥίπτων οὕτω τὰ σπέρματα τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Ταυτοχρόνως προκύπτουν οἰκογένειαι συστηματικῶς καλλιεργοῦσαι ὑπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τὴν τέχνην νὰ διαλύωσι διενέξεις ἐπὶ τῇ βάσει προηγουμένων ὁμοίων περιπτώσεων, ῥίπτουσαι οὕτω τὰ σπέρματα τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Βαθμηδὸν ὁ δικαστὴς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ἀπέκτησαν δύναμιν θέτουσαν εἰς μειονέκτημα τὸ σύνολον τῆς κοινότητος. Ἀκολουθῶς αἱ δύο ἐξουσίαι, ἡ δικαστικὴ καὶ ἡ στρατιωτικὴ συνεκεντρώθησαν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦτο συνεκέντρωσεν εἰς τὴν οἰκογένειάν του ὅλας τὰς προσόδους. Ὀχυρώθη εἰς τὸν πύργον του καὶ περιεστοιχήθη ὑπὸ ἐνόπλων ἀνδρῶν, ἵνα αἱ ἀποφάσεις του ἐφαρμόζωνται. Ἐπεστηρίχθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν λογίων, ἐπιστημόνων, καὶ ἱερωμένων τῆς ἐποχῆς, καὶ οὕτω βαθμηδὸν ἡ ἐλευθερία τῆς κοινότητος ἀπέπτη. Ἐξεγέρσεις ἐγένοντο καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἀλλ' ἡ περιφρούρητος ὀλιγαρχία ἐθριάμβευε, καὶ κατὰ τὸν δέκατον ἢ ἐνδέκατον αἰῶνα, ἡ Εὐρώπη ἐφαίνετο ἀκατασχέτως φερομένη εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἢ ἀφρικανικὴν θεοκρατίαν. Ἴνα καταλήξῃ εἰς τοῦτο βεβαίως θὰ ἀπηγοῦντο αἰῶνες, ἀλλὰ τὰ σπέρματα τοῦ βαρβάρου θεσμοῦ τῆς βασιλείας καὶ θεοκρατίας ἐρρίφθησαν, καὶ θὰ ἀνεπτύσσοντο σὺν τῷ χρόνῳ ἂν δὲν ἀνέξῃ τὸ πνεῦμα τῶν "βαρβάρων" (σκανδιναυῶν, σαξῶνων, κελτῶν, γερμανῶν, καὶ σλάβων), τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῶν συνεταιρισμῶν, ἀδελφοτήτων, συντεχνιῶν καὶ ἐνώσεων. Ἡ ἀναβίωσις αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, συνεπιβοηθουσῶν καὶ τῶν σταυροφοριῶν, παρήγαγεν ἐπανάστασιν ἥτις ἐξερράγη

τὸν δωδέκατον αἰῶνα μετὰ καταπληκτικῆς αὐθορμίας ἀνὰ σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, σῶσασα αὐτὴν ἀπὸ τὸν ἀπειλούμενον ὄλεθρου ὅστις θὰ ἐνέσκηπτεν διὰ τῆς ἀνελέξεως δεσποτικῶν καὶ θεοκρατικῶν μοναρχιῶν προωρισμένων νὰ κρημνίσωσι τὸν πολιτισμὸν μας ὅπως ἐκρήμνισαν τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Μεσοποταμίας, Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλώνας. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη εἶνε ἡ πηγὴ τῆς νέας ζωῆς τοῦ ἀνθρωπίνου Γένους, καὶ συνίσταται εἰς τὴν ἐννοίαν τῶν ἐλευθέρων κοινοτήτων. Ἐντούτοις οἱ ἱστοριογράφοι καὶ τὰ πανεπιστήμια τυφλώττου εἰς τὴν σημασίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, διὰ τὸν ἀπλοῦν λόγον ὅτι ἀδυνατοῦν νὰ ἐννοήσωσιν ἄλλο τι εἰμὴ τὸ Ῥωμαϊκὸν Δίκαιον. Ἐν τούτοις ἤδη ἀρχίζουν σχολαὶ τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Αἱ κοινότητες τοῦ μεσαιῶνος οὕτω ἐσώθησαν, καὶ ἐντὸς ἑκατὸν ἐτῶν ἐπολλαπλασιάσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν πάσῃ εὐρωπαϊκῇ χώρᾳ. Τινὲς τῶν κοινοτήτων τούτων ἐγένοντο πολυπληθεῖς πόλεις, ὡς ἡ Φλωρεντία, ἡ Ἑνετία, ἡ Νυρεμβέργη, ἡ Νοβγορόδη· ἀλλὰ ἀπέμειναν μικραὶ ἀλλ' οὐχ ἦττον θεωρούμεναι ἰσότημοι πρὸς τὰς μεγάλας. Ἐκάστη, μικρὰ ἢ μεγάλη, ἔχει ἴδιον σύνταγμα, ἴδιαν σφραγίδα ὡς σύμβολον κυριαρχίας, ἴδιαν σημαίαν. Μάλιστα καὶ αἱ ὑποδαιρέσεις ἐκάστης, περιοχαί, ἢ συνοικίαι ἔχουσιν ἴδιαν αὐτεξαρτησίαν. Μονὰς εἶνε ἡ συντεχνία, καὶ αὕτη μὲ τὴν αὐτεξαρτησίαν τῆς καὶ τὴν σημαίαν τῆς καὶ τὴν ἐθνοφυλακὴν τῆς. Ἐν ἀνάγκῃ πολέμου, αἱ ἐθνοφυλακαὶ ὄλων συνενοῦνται εἰς κοινὴν ἀμυναν τῆς ὅλης κοινότητος, ἀλλὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ διενέξεις μεταξὺ τῶν κοινοτήτων λύονται διὰ διαιτησίας. Ἐντεῦθεν προέκυψε καὶ τὸ καλούμενον Διεθνὲς Δίκαιον. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οικονομικὴν τῶν κατάστασιν, ἀποδείκνυται ἐκ σωρείας ἐγγράφων παντὸς εἶδους ὅτι οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀνθρωπότητος ὑπῆρξεν εὐπορία ἐξησφαλισμένη ὑπὲρ πάντων, τόσῳ τελείως ὅσον ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς πόλεσιν τοῦ Μεσαιῶνος. Πνεῦμα ἐπίσης ἐρεῦνης, φερεπονίας, καλαισθησίας καὶ ἀλληλεγγύης ἐξωγοῦνε αὐτάς. Οὐδέποτε—ἐξαιρέσει τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος—εἶχεν ἡ ἀνθρωπότης φθάσει εἰς τόσον ὕψος πολιτισμοῦ. Ἀκόμη καὶ αἱ βάσεις τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν ἐτέθησαν διὰ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Μεσαιῶνος. Ἡ ἀτμομηχανὴ εἶνε ἀπλή ἀνάπτυξις τοῦ νόμου τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως ἀνακαλυφθέντος τὸν Μεσαιῶνα. Τότε ἐπίσης ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ νόμος τῆς βαρύτητος, καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς χημείας, ἡ πυξίς, τὸ ὥρολόγιον, ἡ τυπογραφία, ἡ πυρίτις καὶ οἱ νέοι κόσμοι. Ἐριδες ἀληθῶς καὶ συγκρούσεις καὶ αἱματοχυσίαι ὑπῆρχον, ἀλλὰ ἦσαν προϊόντα τῆς ὁρμῆς πρὸς φρούρησιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀρχῆς τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ συνεταίριζεσθαι. Εἶνε δὲ μεγίστη ἡ διαφορὰ αὐτῶν ἀπέναντι τῶν συγ-

κρούσεων καὶ τῶν πολέμων τῶν κρατῶν, ὧν σκοπὸς εἶνε ἀκριβῶς ἡ καταστροφή τῶν εἰρημένων ἐλευθεριῶν, ἡ καθυπόταξις τοῦ ἀτόμου, καὶ ἡ συνένωσις τῶν ἀνθρώπων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὑποδούλωσιν πρὸ τοῦ βασιλέως, δηλαδὴ τοῦ κράτους.

Οἱ πραγματικοὶ βάρβαροι εἶνε τὰ προκύψαντα τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα κράτη. Αὐτὰ διενόηθησαν νὰ καταστρέψωσι ὁλόκληρον τὸν πολιτισμὸν τῶν μεσαιωνικῶν κοινοτήτων, καὶ κατώρθωσαν νὰ σταματήσωσι τὴν ἀνάπτυξιν του διὰ παντοίων δεσμεύσεων καὶ ἀπαγορεύσεων καὶ διὰ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ δόγματος, ὅτι μόνη ἔνωσις εἶνε ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ πάντες εἴμεθα ἄρκετὰ ἠνωμένοι ὄντες ὑπήκοοι τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Δι' ὅλας τὰς χρεῖας μας προνοοῦν ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Ἐκκλησία, βιομηχανικῶς, ἐμπορικῶς, νομικῶς, καλλιτεχνικῶς. Δι' αὐτοῦ τοῦ δόγματος διενόηθη τὸ κράτος νὰ συντρίψῃ τὴν κοινωνίαν.

Ἐρευνητέον ἤδη πῶς τὰ ἄλλοτε τόσο ἰσχυρὰ ἄστυα τοῦ Μεσαιῶνος ἐκάμφθησαν πρὸ τῶν νέων τούτων βαρβάρων; Πόθεν ἠρύοντο τὴν ἰσχύν των ταύτην οἱ ἐπιδρομεῖς τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ; Ὅπως τὰ ἄστυα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐνῶ κατώρθωσαν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πολίτου δὲν κατώρθωσαν νὰ καταργήσωσι τὴν δουλείαν, οὕτω τὰ ἄστυα τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης ἐνῶ κατώρθωσαν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πολίτου, δὲν κατώρθωσαν νὰ καταργήσωσι τὴν δουλοπαροικίαν. Ἐχειραφέτησαν τὸν ἄστον, ἀλλὰ δὲν ἔχειραφέτησαν τὸν χωρικόν. Οἱ χωρικοὶ ἔμειναν δουλοπάροικοι. Ἀγῶνες διεξήχθησαν πανταχοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρικῶν ἀπὸ τὴν δεσποτείαν τοῦ γαιοκτήμονος καὶ εὐπατρίδου, καὶ μεγάλα παραδείγματα ἠρωϊσμοῦ ἀναφέρονται ἐπὶ δύο ὅλους αἰῶνας ἐν Ἰταλίᾳ, Ἰσπανίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Ἀλλὰ οἱ ἀγῶνες οὗτοι κατὰ τὸ ἡμῖς μόνον ἐπέτυχον. Κατέληξαν εἰς συνθηκολογίαν ἣτις ἀπέβη εἰς ἐπικράτησιν τῶν γαιοκτημόνων καὶ εὐπατριδῶν. Βηθμηδὸν μάλιστα οὗτοι διὰ τῶν γεναιοδωριῶν των, διὰ τῶν ραδιουργιῶν των, διὰ τοῦ πομπώδους βίου των, διὰ τῆς ἱεροκρατικῆς καὶ ἀυλοκρατικῆς ἀνατροφῆς των, διέφθειραν τὸ ἦθος τῶν ἀστῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων δὲν ἐβράδυναν νὰ γίνωσι καὶ αὐτοὶ μεγιστάνες πλουτοῦντες διὰ τοῦ ἰδρώτος τῶν δουλοπαροίκων τῶν οἰκούντων εἰς τὰ χωρία τὰ ἔξωθεν τῶν τειχῶν τοῦ ἄστυος. Μετὰ τοῦτο χωρικοὶ καὶ ἄστοι ὑπεστηρίξαν τοὺς ἀναφυομένους βασιλεῖς, αὐτοκράτορας, τσάρους, καὶ πάπας. Οὕτω ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας ὅστις τὸν δώδεκατον αἰῶνα ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος, προέκυψεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγῶν, ἐντὸς ὠχυρωμένου φρουρίου. Βραδέως καὶ ὑπόυλως εἰς εὐπατρίδης ὑπερίσχυσε ἄλλων. Ἡ Ἐκκλησία ἔσπευσε νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ, πάντοτε ὁμως ἐν τοῖς ἀγροῖς, διότι εἰς τὰ ἄστυα δὲν ἐτόλμα ἀκόμη

νὰ ἐμφανισθῇ ἡ βασιλικὴ ἀρχή. Ἀποπειραθεῖσα ἐν Ρείμς καὶ Λυῶνι ἀπέτυχεν, ἀλλ' ἐπέτυχεν ἐν Παρισίοις, διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἄθροισμα χωρίων περιστοιχουμένων ὑπὸ πλουσίων γαιῶν, καὶ μὴ μαθόντων εἰσέτι τὸν βίον τῶν ἐλευθέρων κοινοτήτων. Ἐπίσης ἐπέτυχεν ἐν Λονδίῳ ἔξωθεν τῶν πυλῶν τοῦ ἄστυος. Ἐπίσης ἐν Κρεμλίῳ. Ἀλλ' ἐν Σουζδάλ, Βλαδιμήρῳ, Νοβγορόδη, Νυρεμβέργῃ καὶ Φλωρεντία, οὐδέποτε ἡ βασιλικὴ αὐθεντία ἠδυνήθη νὰ παγιωθῇ. Ὅπουδήποτε ὁμως ἐπέτυχεν, ἡ Ἐκκλησία δι' ὅλων τῶν τεχνῶν τῆς ἐπεμελήθη νὰ περιβάλλῃ τὸ βασιλικὸν πρόσωπον διὰ τοῦ ἀναγκαίου γοήτρου, καὶ ἐντριβῆς εἰς ραδιουργίαν ὅσον καὶ εἰς Ῥωμαϊκὸν καὶ Βυζαντινὸν Δίκαιον, νὰ βαδίξῃ κατ' εὐθείαν εἰς τὸ ὄνειρον ἐβραίου βασιλέως, ἀπολύτου μὲν μονάρχου ἀλλὰ πειθηνίως ὑπακούοντος τὸν Ἀρχιερέα— ἄπλου κοσμικοῦ βραχίονος τῆς ἐκκλησιαστικῆς παντοδυναμίας. Τὸ ὄνειρον τοῦτο ἔγεινε πραγματικότης τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, καὶ τὰ ἄστυα βαθμηδὸν ὑποκύπτουσιν εἰς αὐτὴν. Δὲν ἦσαν πλέον ἄστυα ὡς τὰ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Ἦσαν σκιαὶ τῶν πρόσθεν ἑαυτῶν των. Ἡ ἐμπορικὴ ἠθικὴ των κατεστράφη ὑπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐπενέργειαν, καὶ ἄπαξ τὸ ἐμπόριον κατέστη προσωπικὸν ἀντὶ κοινοτικοῦ ὡς ἦτο πρὶν, τὸ αὐτεξούσιον ἄστυ ἀπέθανε. "Τάξεις ἀπόρων" ἀνεφύησαν, καὶ ἐννοεῖται ὁ βασιλεὺς διδασχθεὶς ὑπὸ τοῦ Μακιαβέλη ἔσπευσε νὰ κρούσῃ τὰς πύλας τοῦ ἐλευθέρου ἄστυος ὡς πρόμαχος τῶν ἀπόρων!

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΑΠΟΤΚΙΝ.

Ο ΤΟΡΩ ΠΕΡΙ ΑΝΑΓΝΩΣΕΩΣ.

Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι κατέβαλλον ὀλίγω περισσώτερον προσοχὴν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπιδιώξεών των, ὅλοι ἴσως θὰ ἐγίνοντο κατ' οὐσίαν σπουδασταὶ καὶ ἐρευνηταί, διότι ἀναμφιβόλως ἡ φύσις καὶ ὁ προορισμὸς των ἔχουσι θέλητρα δι' ὅλους ἀνεξαιρέτως. Συσσωρεύοντες περιουσίαν εἴτε διὰ τὸν ἑαυτὸν μας εἴτε διὰ τοὺς ὑπογόνους μας, ἰδρύοντες οἰκογένειαν ἢ κράτος, ἢ ἔστω καὶ ἀποκτῶντες φήμην, εἴμεθα θνητοί· ἀλλὰ ἐρευνῶντες τὴν ἀλήθειαν εἴμεθα ἀθάνατοι, καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ φοβώμεθα οὔτε μεταβολὰς οὔτε τυχαία συμβάματα. Ὁ ἀρχαιότατος τῶν αἰγυπτίων ἢ ἰνδῶν φιλοσόφων ἀνέσυρε μίαν γωνίαν τοῦ πέπλου ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς Θεότητος, καὶ εἰσέτι ἡ τρέμουσα ἐσθῆς μένει ἀνεσυρμένη, καὶ θεῶμαι τὴν μεγαλοπρέπειαν μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζῶντος ἐνδιαφέροντος ὡσανεὶ ὁ πέπλος ἀνεσύρθη σήμερον· καὶ εἶνε φυσικὸν διότι ἐγὼ ἡμῖν ὁ ἐνοικῶν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου σοφοῦ τῆς ἀρχαιότητος καὶ αὐτὸς εἶνε ὁ ἐνοικῶν ἐν τῇ ψυχῇ ἐμοῦ τοῦ νῦν ἀναθεωμένου τὴν μεγαλοπρέπειαν. Κόνις δὲν ἐπεκάθησεν ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, καὶ χρόνος δὲν διέρρευσε ἀφ' ὅτου ἀπεκαλύφθη ἡ Θεότης ἐκείνη. Ὁ χρόνος

τὸν ὅποιον πράγματι βελτιούμεν, δὲν εἶνε οὔτε παρελθόν, οὔτε παρών, οὔτε μέλλον.

Ἡ κατοικία μου* ἦτο προσφορωτέρα πανεπιστημίου ὄχι μόνον ὅσον ἀφορᾷ σκέψιν, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ σοβαρὰν ἀνάγνωσιν. Μολονότι δὲ ἤμην εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν πόλεων τοιαύτην ὥστε οὐδεμία κυκλοφοροῦσα βιβλιοθήκη θὰ μοι ἐδάνειζε τοὺς τόμους τῆς, ἐντούτοις εἶπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἐδοκίμασα τὴν ἐπιρροὴν τῶν βιβλίων ἐκείνων ἄτινα κυκλοφοροῦσιν ἀνά τὸν κόσμον σύμπαντα, ὧν αἱ φράσεις ἐγράφησαν πρῶτον ἐπὶ φλοιοῦ, καὶ σήμερον ἀπλῶς ἀντιγράφονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπὶ χάρτου. Εἶχον ἐπὶ τῆς τραπέζης μου δι' ὅλου τοῦ θέρους τὴν Ἰλιάδα, ἀλλὰ μόνου ἐρρηπτον βλέμμα ἐπὶ τῶν σελίδων τῆς ὡσάκις ἠσθανόμην τὴν κλίσιν ταύτην. Ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναγινώσκω πολὺ κατ' ἀρχὰς διότι εἶχον ἀκατάπαυστον ἐργασίαν τῶν χειρῶν μου διὰ τὴν περάτωσιν τῆς κατοικίας μου καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ὀσπρίων μου κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Ἐντούτοις μὲ ἔτρεφεν ἡ προσδοκία μελλούσης εὐκαιρίας πρὸς ἀνάγνωσιν. Εἰς τὰ διαλλείμματα τῆς ἐργασίας μου ἀνέγνωσα μόνον δύο ἢ τρία βιβλία περιηγήσεων, καὶ δὲν ἐβράδυνα νὰ αἰσθανθῶ αἰσχύνην ὅτι μᾶλλον δὲν ἠσυχολούμην νὰ ἐξερευνήσω τὸν τόπον ἐν τῷ ὅποιῳ κατῴκουν ἐγώ, πρὶν ἐξερευνήσω διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἀπωτάτας χώρας.

Δύναται τις νὰ ἀναγινώσκη τὸν Ὅμηρον ἢ τὸν Αἰσχύλον εἰς τὸ ἑλληνικὸν χωρὶς νὰ κινδυνεύῃ νὰ σπαταλᾷ ἑαυτὸν, διότι ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ἐν τινι μέτρῳ σημαίνει ἄμιλλαν πρὸς τοὺς ἥρωας τῶν ποιητῶν ἐκείνων, καὶ ἀφιέρωσιν τῶν πρωϊνῶν ὥρῶν εἰς τὰς σελίδας των. Τὰ ἠρωικὰ βιβλία, ἔστω καὶ ἂν εἶνε εἰς τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν μεταφρασμένα, πάντοτε θὰ εἶνε εἰς γλῶσσαν νεκρὰν διὰ τὴν πεπτωκυῖαν ἐποχὴν μας. Πρέπει ἐπιμόχθως νὰ ἀναζητῶμεν τὸ νόημα ἐκάστης λέξεως καὶ ἐκάστου στίχου συνεικάζοντες ὅτι ἐννοεῖ περισσότερα παρ' ὅσα ἡ σοφία μας, ἢ ἡ ἀνδρεία μας ἐπιτρέπει νὰ φαντασθῶμεν. Μεθ' ὅλην τὴν ἀφθονίαν καὶ ἐφθηνίαν τῶν σημερινῶν δημοσιευμάτων, καὶ μεθ' ὅλας τὰς μεταφράσεις, δὲν ἐπλησιάσαμεν τοὺς ἠρωϊκοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος. Φαίνονται μεμονωμένοι καὶ ἀπρόσιτοι ὅπως πάντοτε. Οἱ ἄνθρωποι συχνὰ ὀμιλοῦσι περὶ τῆς τάσεως ἣτις ὑπάρχει νὰ παραγκωνισθῇ ἡ σπουδὴ τῶν κλασικῶν χάριν τῶν νεωτέρων καὶ πρακτικωτέρων σπουδῶν, ἀλλ' ὁ ἐρευνητικὸς νοῦς πάντοτε θὰ ζητῇ κλασικοὺς συγγραφεῖς ὅσω ἀρχαῖοι καὶ ἂν εἶνε. Τί ἄλλο εἶνε οἱ κλασικοὶ εἰμὴ ἀναγραφὴ τῶν εὐγενεστέρων στοχασμῶν τοῦ ἀνθρώπου; Εἶνε οἱ μόνοι χρησιμοὶ οἵτινες δὲν παρακμάζουν, καὶ δίδουσιν εἰς τὰς νεωτάτας τῶν ἐρωτήσεων ἀπαντήσεις οἷας οὐδέποτε ἔδωκαν οἱ Δελφοὶ οὔτε

ἡ Δωδώνη. Θὰ ἦτο ἐπίσης λογικὸν νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν σπουδὴν τῆς Φύσεως διότι εἶνε ἀρχαία. Τὸ νὰ ἀναγινώσκη τις καλῶς, δηλαδὴ ν' ἀναγινώσκη βιβλία ὑπὸ τὸ προσήκον πνεῦμα, εἶνε εὐγενὴς ἐνασχόλησις, καὶ ἐνασχόλησις ἀπαιτούσα δυνάμεις μείζονας παρ' ὅσας ἀπαιτεῖ οἰαδήποτε ἄλλη ἐνασχόλησις ἢν ὑπολήπτονται τὰ ἤθη τῶν ἡμερῶν μας. Ἀπαιτεῖ δὲ ἄσκησιν οἰονεὶ ἀθλητοῦ, καὶ ἀπαρέγκλιτον ἀφυσίωσιν σχεδὸν ὀλοκλήρου βίου. Πᾶν βιβλίον γραφέν μετὰ ἐπιμελείας καὶ τέχνης καὶ ἀγάπης δέον νὰ ἀναγινώσκηται μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας καὶ τέχνης καὶ ἀγάπης. Τὰ κλασικὰ βιβλία εἶνε ὡς οἱ ἀστέρες. Οἱ ἀστρονόμοι δὲν παύουν σχολιάζοντες καὶ παρατηροῦντες αὐτοὺς. Δὲν εἶνε ἀτμοὶ καὶ ἀναθυμιάσεις ὅπως αἱ ἡμερήσιαι ἡμῶν ὀμίλιαι. Πᾶσα λέξις τῶν κλασικῶν τοῦ κόσμου εἶνε κειμήλιον, καὶ δὲν εἶνε ἀπορίας ἄξιον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε μαζύ του τὴν Ἰλιάδα εἰς ὅλας τὰς ἐκστρατείας του φυλάσσειν αὐτὴν εἰς πολῦτιμον θήκην. Ἐν κλασικὸν βιβλίον εἶνε ζωτικώτερον καὶ ὁμογενέστερον ἡμῖν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἄριστοτέχνημα. Δισχίλια ἔτη προσέδωκαν εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς λογογραφίας ὠριμωτέραν τινὰ χρυσοχρουν ὄψιν, ὅπως καὶ εἰς τὰ μαρμάρινα μνημεῖα τῆς, διότι συναπεκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν εἰς ὅλας τὰς χώρας εἰς ἃς εἰσῆλθον τὴν γαληνιαίαν καὶ οὐρανίαν ἀτμοσφαίραν των, ἣτις προστατεύει αὐτὰ κατὰ τῆς ὀξειδώσεως τοῦ χρόνου. Τὰ βιβλία εἶνε ὁ πλοῦτος τοῦ κόσμου καὶ ἡ πολῦτιμος κληρονομία γενεῶν καὶ ἔθνῶν. Καὶ τὰ ἀρχαιότατα ἄριστα βιβλία ἔχουσι φυσικὴν καὶ δικαιοματικὴν θέσιν εἰς τὰς ταπεινοτάτας καλύβας ὅπως εἰς μέγαρα. Οἱ συγγραφεῖς των εἶνε ἡ φυσικὴ καὶ ἀκαταγώνιστος ἀριστοκρατία πάσης κοινωνίας, περισσότερον δὲ παρὰ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες ἐξασκοῦσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου Γένους. Δὲν συνηγοροῦσιν ὑπὲρ ἰδιαίτερου σκοποῦ, ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον φωτίζουν καὶ τρέφουν τὸν ἀναγνώστην, ὁ κοινὸς νοῦς του δὲν ἀποκρούει αὐτοὺς. Ἀπαίδευτοι ἔμποροι, ἴσως μάλιστα περιφρονησαντες τὰ γράμματα ἀφοῦ διὰ ἐπιχειρήσεων ἐξησφάλισαν τὴν ποθητὴν των ἀνεσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τοὺς κύκλους τῶν πλουσίων, ἀναποδράστως ἐπὶ τέλους στρέφονται πρὸς τοὺς πολὺ ὑψηλοτέρους ἀλλ' ἀπρόσιτους κύκλους τῆς διανοίας καὶ τοῦ πνεύματος. Τὸ μόνον αἰσθημα τῶν ἀνθρώπων τούτων τότε εἶνε μία αἰσχύνη διὰ τὴν ὑποδεεστέραν βαθμίδα των ἐν τοῖς γράμμασι καὶ διὰ τὴν κενότητα καὶ ἀνεπάρκειαν παντὸς χρυσοῦ. Ἄλλ' ἐντούτοις ἀπαδεικνύουν τὸν πρακτικὸν των νοῦν ὅσοι ἐξ αὐτῶν ὑποβάλλονται εἰς κόπους καὶ θυσίας ἵνα ἐξασφαλίσωσι διὰ τὰ τέκνα των τὴν πνευματικὴν ἐκείνην καλλιέργειαν ἣς τὴν ἔλλειψιν αὐτοὶ τόσον ὀδυνηρῶς αἰσθάνονται.

* Ὅσοι δὲν ἔμαθον ν' ἀναγινώσκουν τὰ ἀρχαία.

* Ἴδε εἰς τὴν ΕΡΕΥΝΑΝ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου πῶς ἔκτισε τὴν κατοικίαν τοῦ ἰδίου χειρῶν.

κλασικά συγγράμματα εἰς τὴν γλώσσαν εἰς ἣν ἐγράφησαν, θὰ ἔχουν λίαν ἀτελή γνώσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου Γένους. Μόνον ἡ γενεὰ ἐκείνη θὰ εἶνε ἀληθῶς γενεὰ πεπολιτισμένη ἥτις θὰ ἀναγινώσκη τοὺς Ὀμήρους τοὺς Δάντας καὶ τοὺς Σαίξπηρους μετὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος μεθ' οὗ ἡ σημερινὴ ἀναγινώσκει τὰς ἐφημερίδας. Πολλοὶ εἶνε ἀληθῆς ἀναγινώσκουν καὶ σήμερον, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς ιδέας ὅτι οὕτω πρέπει. Ἡ ἀνάγνωσις ὁμως δὲν εἶνε εἶδος ἐφοδίου τῆς ζωῆς, εἶνε ὑψηλὴ ἐνασχόλησις τοῦ πνεύματος, καὶ τοιαύτην ἐνασχόλησιν ὀλίγοι οὐκ ἀγνοοῦν. Οὐτε εἶνε ἡ ἀνάγνωσις ἀπλὴ τέρψις, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας αἱ εὐγενέστεραι λειτουργίαι τῆς ψυχῆς τίθενται εἰς ὑπνωσιν· εἶνε ἐργασία ἐξεγείρουσα ὀλόκληρον τὴν ἰδιοσυστάσιαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἐγρήγορσιν. Δὲν ὑπάρχει ἕξις ὀλεθριωτέρα τῆς ἀναγνώσεως μυθιστορημάτων οἷα τὰ τῶν ἐπιφυλλίδων. Ἀμβλύνει τὴν διανοητικὴν ὄρασιν, καὶ ἐπιφέρει στασιμότητα τῶν ζωτικῶν κυκλοφοριῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ χαλάρωσιν τῆς κρίσεως. Εἶνε βιβλία τὰ ὁποῖα εἶνε χρυσορυχεῖα, καὶ ὁμως οὐτε οἱ λεγόμενοι φιλαναγνώσται ἐλκύονται πρὸς αὐτά. Πᾶν ἔθνος τοῦ κόσμου ἔχει Ἱερὰς Γραφὰς αἵτινες εἶνε μεστὰ βαρυτίμων μαργαριτῶν. Οἱ ἄνθρωποι ὁδοιποροῦσι καὶ μοχθοῦσι ἵνα ἀποκτήσωσιν ἐν ἀργυροῦν δολλᾶριον, ἀλλὰ ἐδῶ εἶνε χρυσᾶ ἔπη, ἃς οἱ σοφώτατοι τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἀρχαιότητος εὗρον καὶ ἐξέθεσαν καὶ ὦν τὴν ἀξίαν οἱ σοφοὶ πίστεως γενεᾶς ἕκτοτε ἐπεβεβαίωσαν, καὶ ὁμως μανθάνομεν εἰς τὰ σχολεῖα ἀνάγνωσιν ἵνα διεξερχώμεθα τὰς σελίδας ἀχρήστων καὶ δὴ ἐπιβλαβῶν μυθιστορημάτων. Ἀκούεις καὶ ὁμιλεῖς περὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ ὁμως οὐδέποτε ἀνέγνωσες τὸ βιβλίον του. Ἴσως μάλιστα τὸ ἔχεις εἰς γωνίαν τινὰ τῆς κατοικίας σου. Εἶνε ὡς νὰ ἔχῃς γείτονα μεγάλης σοφίας καὶ πείρας καὶ νὰ μὴ σταθῆς ποτὲ ν' ἀκούσης τοὺς λόγους τοῦ στόματός του. Οἱ Διάλογοι τοῦ Πλάτωνος περικλείουν πᾶν ὅ,τι ἡ ψυχὴ του εἶχεν ἀθάνατον καὶ ὁμως ἀνέχεσαι νὰ σιωπῶσιν ἐνώπιόν σου. Εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχη μεγαλύτερα ταύτης ἀπαιδευσία; Θὰ ἔλεγον μάλιστα ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερα ἀφροσύνη. Εἰς πᾶν κλασικὸν βιβλίον (καὶ ἐμπεριλαμβάνω τὰς Ἱερὰς Γραφὰς παντὸς ἔθνους εἰς τὰ κλασικὰ βιβλία) ὑπάρχουν λέξεις καὶ φράσεις αἵτινες ἀπευθύνονται ἀκριβῶς εἰς τὴν παρούσαν ἀτομικὴν κατάστασιν σου ἢ περιπλοκὴν σου ἢ ἀμηχανίαν σου, καὶ ἡρκει μόνον νὰ τὰς ἀκούσης καὶ νὰ τὰς ἐννοήσης ἵνα σοὶ ἀποβῶσι πλέον σωτήριοι παρὰ ἢ αὐγὴ καὶ ἡ ἀνοιξίς εἰς τὸν βίον σου. Ἴσως μάλιστα δύνανται νὰ δώσωσι νέαν ὄψιν εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ σὲ ἐμπνεύσωσι τόσον ὑποτελεσματικῶς ὥστε καὶ νὰ βλέπῃς αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ὑπὸ νέαν ἔποψιν. Οὐκ ὀλίγοι χρονολογοῦσι νέαν περίοδον τοῦ βίου των ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς βιβλίου. Ὑπάρχουν πράγματα ἅτινα θεωροῦμεν ἀκατανόητα καὶ ἡ ἀνά-

γνωσις ἐνὸς βιβλίου ἀπροσδοκῆτως μᾶς τὰ καθιστᾶ κατανοητά. Ὑπάρχουν αἰσθήματα εἰς τὴν ψυχὴν μας ἅτινα δὲν εὐρίσκουν ἔκφρασιν καὶ ἡ ἀνάγνωσις ἐνὸς βιβλίου μᾶς τὰ ἐκφράζει. Διατί; Διότι τὰ αὐτὰ ζητήματα ἅτινα θορυβοῦσι καὶ συγκινοῦσιν ἡμᾶς ἐθορύβησαν καὶ ἐσυγκίνησαν τοὺς σοφωτέρους ἀνθρώπους. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἔχει παραλειφθεῖ ἕκαστος δὲ ἔδωκεν εἰς αὐτὰ μίαν ἀπάντησιν ἀναλόγως τῆς ἱκανότητός του, ὅχι μόνον διὰ τῶν λέξεων του, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ βίου του. Πολλάκις ἀπλοϊκὸς τις εἰς τὰ περίξ τῆς Κογκόρδης περιπίπτει εἰς δεινὴν καταγίδα ψυχῆς καὶ γίνεται σοβαρὸς καὶ περίφροντις καθ' ὅλον τὸν βίον του. Νομίζει ὅτι οὐδεὶς ἄλλος εὐρέθη ποτὲ εἰς τὴν θέσιν του, καὶ δὲν θὰ τὸ πιστεύσῃ ἂν τοῦ εἴπωμεν ὅτι ὁ Ζορόαστρος πρὸ χιλιάδιον ἐτῶν εὐρέθη εἰς ὁμοίαν θέσιν, ἀλλὰ αὐτὸς ὦν γνωστικὸς ἀντελήφθη ὅτι τὸ φαινόμενον εἶνε γενικὸν καὶ ὅχι ἀτομικόν, καὶ ἐρρῦθμισε κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τὴν στάσιν του πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀναγνώσας τὰς ψυχὰς των. Λέγεται μάλιστα ὅτι ὀλόκληρος θρησκεία καὶ λατρεία προέκυψεν ἕνεκα τούτου, ὅπως προέκυψεν ὀλόκληρος θρησκεία καὶ λατρεία ἐξ ἀφετηρίας τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ. Αἱ βάσεις τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας δέον νὰ μεταβληθῶσι συνωδᾶ πρὸς τὸ αἶσθημα τοῦτο ὅπερ προσπαθῶ νὰ διατυπώσω. Ἡ ἀνατροφή καὶ παιδεία δὲν πρέπει νὰ σταματᾶ μετὰ τὴν περάτωσιν των μαθημάτων τοῦ σχολείου. Νέον σύστημα δέον νὰ ἐπινοηθῇ δυνάμει τοῦ ὁποίου πᾶς δῆμος νὰ εἶνε πανεπιστήμιον ἔχον ὡς καθηγητὰς τοὺς γηραιότερους τῶν κατοίκων—ἄρκετὰ εὐπόρους ὥστε νὰ ἔχουν καιρὸν νὰ ἐπιδιώκωσι σπουδὰς καὶ μελέτας καθ' ὅλον τὸν βίον των. Ὁ εὐπατρίδης τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης ἦτο ὁ πᾶτρων τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Τοιοῦτος πᾶτρων δέον νὰ εἶνε σήμερον ὁ δῆμος καὶ νὰ ἔχῃ ἀφθόρους πόρους πρὸς τοῦτο. Οἱ δήμαρχοι Ἴσως θεωροῦν τοιαύτας ιδέας ὡς οὐτοπίας, διότι δι' αὐτοὺς μόνη πραγματικότης εἶνε ἡ πολιτικὴ. Ἡ Κογκόρδη ἔδαπάνησε δεκαεπτὰ χιλιάδας δολλᾶρια πρὸς οἰκοδομὴν Δημαρχείου, ἀλλὰ οὐδέποτε θὰ ἔστεργε νὰ δαπανήσῃ ὁμοίον ποσὸν πρὸς καλλιέργειαν πνεύματος. Διατί τάχα, ἐν τῷ σημερινῷ αἰῶνι τῆς ταχύτητος καὶ τῆς ἀφθουίας νὰ μὴ δύναται ὁ δῆμος νὰ ἐφέλκῃ εἰς τὴν περιφέρειάν του πᾶν ὅ,τι συντελεστικὸν εἰς τὴν μάθησιν καὶ εἰς τὴν ἐρευναν; Ὁ φιλομαθὴς εὐπατρίδης περιστοιχεῖ ἑαυτὸν δι' ὄλων τῶν μέσων τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς παιδείας χάριν ἑαυτοῦ καὶ τῶν τέκνων του. Συγκεντρώνει προϊόντα πνεύματος καὶ μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης. Βιβλία, πρακτικὰ ἀκαδημιῶν, ἔργα τέχνης παντὸς εἶδους, φιλοσοφικὰ συγγράμματα, ἐπιστημονικὰ ἐργαλεῖα, καὶ τὰ ὅμοια. Οὕτω καὶ ὁ δῆμος δέον νὰ πράξῃ χάριν τῶν ἑαυτοῦ μελῶν. Ἐὰν δὲ ὁ δῆμος ἐνστερνισθῇ τὰ διδάγματα τῆς συνεργατικῆς μεθόδου εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, ἀντὶ ν' ἀφίγη

αὐτὴν εἰς ἰδιοτελῆ ἄτομα, τὰ μέσα του θὰ εἶνε πολὺ ἀφθονώτερα τῶν τοῦ φιλομαθοῦς εὐπατρίδου. Ὅλους τοὺς σοφοὺς τῆς οἰκουμένης ἠδύνατο νὰ προσκαλέσῃ νὰ διδάξωσι, καὶ νὰ ἀναφανῆ ὄχι ὡς ἐπαρχιωτικὸς κύκλος, ἀλλ' ὡς πρωτεύουσα, καὶ δὴ πρωτεύουσα τῶν γραμμάτων. Αὐτὸ εἶνε τὸ σύστημα τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας οὗ ἡ γενεά μας ἔχει ἀνάγκην. Ἀντὶ τμηματαρχῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως, δημιουργήσωμεν Δήμους οἵτινες νὰ ἐνεργῶσι καὶ ὡς πανεπιστήμια, δηλαδὴ κέντρα μαθήσεως καὶ ἀνθρωπισμοῦ.

Η ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΧΝΗ.

Μεγάλῃ προκατάληψις ὑπῆρχεν ἄλλοτε κατὰ τοῦ μυθιστορήματος ὡς διαφθειρόντος τὰ ἦθη. Τὸ μυθιστόρημα βεβαίως δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως εἰμὴ ἐνόσω προσπαθεῖ νὰ παριστάνῃ τὴν ζωὴν οἷα εἶνε. Ἀμα ἐγκαταλείψῃ τὴν προσπάθειαν ταύτην τὸ μυθιστόρημα οὐδένα σκοπὸν ἐκπληροῖ καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβὲς δύναται νὰ εἶνε. Ὁ μυθιστοριογράφος εἶνε ὅπως ὁ ζωγράφος. Ἀμφότεροι ἔχουν τὴν αὐτὴν ἐμπνευσιν, τὴν αὐτὴν μέθοδον, καὶ τὴν αὐτὴν βίωσιν εὐδοκιμήσεως. Πᾶσα προκατάληψις κατὰ τῶν προϊόντων τοῦ μυθιστοριογράφου ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν μὲ τὴν προκατάληψιν τῶν μωαμεθανῶν κατὰ τῶν προϊόντων τοῦ ζωγράφου. Τὸ μυθιστόρημα κατ' οὐσίαν εἶνε ἱστορία, ὅπως ἡ εἰκὼν κατ' οὐσίαν εἶνε πραγματικότης. Τὸ ὑλικὸν τοῦ μυθιστοριογράφου εὐρηται ὑποταμιευμένον εἰς χρονικὰ καὶ εἰς δοκουμενὰ ὅπως καὶ τὸ τοῦ ἱστοριογράφου. Ἀμφοτέρων τὸ ἐγχείρημα εἶνε νὰ εἰκονίζωσι τὸ παρελθόν, τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, μόνον ὅτι ἡ δυσκολία τοῦ μυθιστοριογράφου περὶ τὸ συλλέγειν τὰς ἐνδείξεις του, εἶνε μεγαλειτέρα τῆς τοῦ ἱστοριογράφου. Ὁ μυθιστοριογράφος ἐντεῦθεν αἵρεται εἰς ἐνδοξοτέραν σφαίραν μετέχων τῆς φύσεως τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ ζωγράφου. Ἡ μυθιστοριογραφικὴ ὄντως εἶνε μία τῶν ὠραίων τεχνῶν τασσομένη μετὰ τῆς μουσικῆς, τῆς ποιήσεως, τῆς ζωγραφικῆς, καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Διδάσκεται ἄραγε ἡ μυθιστοριογραφικὴ; Ἡ ἀξία τοῦ μυθιστορήματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἶνε ἄμεσος ἀναπαράστασις τῆς ζωῆς. Ὅσω ἡ ἀναπαράστασις εἶνε ἰσχυροτέρα τόσω ἡ ἀξία τοῦ ἔργου εἶνε μεγαλειτέρα. Ἡ μόνῃ ἀπαίτησις τὴν ὁποῖαν ἐπομένως ἔχομεν ἀπὸ τὸν μυθιστοριογράφον εἶνε νὰ μᾶς κινήσῃ ἰσχυρῶς τὸ ἐνδιαφέρον. Κατὰ συνέπειαν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπειρίαν τῶν ἰδιοσυγκρασιῶν, ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν εἰς τὸν μυθιστοριογράφον ὑπόλυτον ἐλευθερίαν, ἵνα μᾶς κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον ὅπως γνωρίζει καὶ ὅπως δύναται κάλλιον. Κανόνας καὶ περιορισμοὺς δὲν δυνάμεθα ἄρα νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς αὐτόν. Τὸ πῶς θὰ μᾶς κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον εἶνε ζήτημα προσωπικὸν τοῦ μυθιστοριογράφου, εἶνε τὸ μυστι-

κὸν ὅπερ αὐτὸς μόνος γνωρίζει καὶ τὸ κρατεῖ μυστικὸν διὰ τὸν ἀπλοῦν λόγον ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ τὸ διδάξῃ εἰς ἄλλον. Ἀκριβῶς οὕτω καὶ ὁ ζωγράφος μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οὗτος ἔχει ὀλιγοτέραν δυσκολίαν θέλων νὰ διδάξῃ τὴν τέχνην του. Γενικά τινα παραγγέλματα καὶ νοουθήματα βεβαίως εἶνε ἐξόχως χρήσιμα διὰ τὸν ἀρχάριον μυθιστοριογράφον, ὅστις ὅμως πάντοτε δεῖν νὰ ὑφίεται ἐλεύθερος νὰ ἐπωφελῆται ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Δὲν εἶνε κανόνες θετικοῦ χαρακτήρος, εἶνε ὑποδείξεις καὶ ὑποθήκαι ἐμπνεύσαι, ἀλλὰ πάντοτε χαρακτήρος γενικοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος ὅστις δὲν ἔχει τὸν δεόντα βαθμὸν νοῦ καὶ ἠθους, βεβαίως οὐδέποτε θὰ γράψῃ μυθιστόρημα ἀξίας, ἀλλ' εἶνε δύσκολον νὰ δόσῃ τις συνταγὴν νοῦ καὶ ἠθους. Τὸ ἄρωμα τοῦ μυθιστορήματος ἐξαρτᾶται ἐντελῶς ἀπὸ τὸν δημιουργόν του, καὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ διδάξῃ τις αὐτὸν πῶς νὰ συνθέσῃ τὸ ἄρωμα ὅπερ αὐτὸς μόνος δίδει εἰς τὸ ἔργον του. Πρωτανεύουσα ἀρετὴ τοῦ μυθιστορήματος εἶνε νὰ διαθέεται ἀπὸ μίαν πνοὴν πραγματικότητος. Πάντα τὰ ἄλλα προσόντα ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπερτίτης ἀρετῆς. Ἄν αὕτη λείπῃ, λείπουν ὅλα καὶ μάτην ὁ μυθιστοριογράφος θὰ ἠγωνίζετο νὰ ὑπηρετήσῃ ἠθικὸν τινα σκοπὸν διὰ τοῦ ἔργου του. Ἐπαρχούσης ὅμως τῆς πνοῆς τοῦ πραγματικοῦ, ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου εἶνε ἀναπόφευκτος, καὶ ἐὰν ὁ γράψας ἐπιδιώκῃ ἐξυπηρέτησιν ἠθικοῦ σκοποῦ ὁ σκοπὸς του τότε κατορθοῦται. Ὡστε τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὠμέγα τῆς μυθιστοριογραφικῆς τέχνης εἶνε ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ τοῦ χαρίσματος—τοῦ χαρίσματος δι' οὗ διαθέεται τὸ ἔργον ἀπὸ τὴν πνοὴν τῆς πραγματικότητος. Ἡ πείρα τοῦ βίου βεβαίως εἶνε συντελεστικὴ εἰς τοῦτο, ἀλλὰ δὲν εἶνε τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διότι ὁ νεαρὸς μυθιστοριογράφος, ἂν ἔχῃ τὸ χάρισμα νὰ μαντεύῃ τὰ ἀόρατα ἐκ τῶν ὀρατῶν, νὰ ἀναμετρή τὰς ἀναλογίας τῶν περιστάσεων, νὰ κρίνῃ τὸ ὅλον ἐκ τοῦ μέρους, νὰ αἰσθάνεται τὸν βίον ἐν τοσαύτῃ εὐρύτητι ὥστε νὰ μὴ διστάζῃ περὶ τὴν ἐκτίμησιν μιᾶς τῶν λεπτομερειῶν του, ἔχει ἱκανὴν πείραν τοῦ βίου. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρίσματος ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία μεθ' ἧς πειρᾶται νὰ ἀποδόσῃ ἡμῖν τὴν φυσιγνωμίαν τῶν πραγμάτων, τὴν φυσιγνωμίαν ἣτις μεταδίδει τὸ νόημά των, καὶ νὰ συλλάβῃ τὸ χρῶμα, τὴν ἐκφρασιν, τὴν οὐσίαν τὰς διαστάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου θεύματος. Τὸ ἐξόχως σπουδαῖον παρίγγελμα εἰς τὸν νεαρὸν μυθιστοριογράφον ἐπομένως εἶνε νὰ κρατῇ σημειώσεις ἀπὸ τὸν βίον. Δαψιλεῖς καὶ ἀφθόνοις καὶ ἰκαταπαύστους σημειώσεις νὰ ταμιεύῃ εἰς ἅς πολλάκις θὰ προστρέξῃ πρὸς ἀντλήσιν ὑλικοῦ καὶ ἐμπνεύσεως. Τί σημειώσεις δεῖν νὰ κρατῇ μόνος αὐτὸς θὰ κρίνῃ. Οὐδεὶς δύναται νὰ τὸν διδάξῃ περὶ τούτου. Θήμελιῶδες ἀξίωμα εἶνε ὅτι τὸ μυθιστόρημα δεῖν νὰ ἐξεικονίζῃ τὸν βίον. Τὸ καλὸν μυθιστόρημα εἶνε ἐμφυχον ὄν, ἐνιαῖον καὶ διηνεκές, ὅπως πᾶς ἄλλος

ὀργανισμός, καὶ ἡ διάκρισις μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ μυθιστορήματος ἔγκειται εἰς τὸ ἂν ἔχη ζωὴν ἐν ἑαυτῷ ἢ μὴ. Τὸ ζῶν μυθιστόρημα εἶνε ἔργον ἀξίας, καὶ ἡ ἐμφυχούσα αὐτὸ ἰδέα ἐκφράζεται διὰ τῆς ὅλης κατασκευῆς του. Πᾶσα λέξις του, πᾶσα στίξις του συντελεῖ κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἐκφρασιν τῆς ἐμφυχούσης αὐτὸ ἰδέας. Ἡ ἰδέα καὶ ἡ μορφή εἶνε ὅπως ἡ κλωστή καὶ ἡ βελόνη, ἀχώριστοι ἐν τῇ συμπράξει των πρὸς παραγωγήν τοῦ ἀριστοτεχνήματος. Θεωροῦσι τινὲς τὰ ἐπεισόδια καὶ τὰς περιπετείας, καὶ τὰς περιέργους συμπτώσεις, καὶ τὰ μυστήρια, καὶ τοὺς φόνους ὡς ἀπαραίτητα γνωρίσματα τοῦ μυθιστορήματος. Ἀλλὰ ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη διότι τὸ οὐσιώδες τοῦ μυθιστορήματος εἶνε νὰ ἐπιτύχῃ ἐκεῖνο οὐτινος ὁ γράφων ἐπιλαμβάνεται—δηλαδὴ νὰ μᾶς κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τῆς ἀφηγήσεώς του, ἀναξαρτήτως ἂν ἡ ἀφήγησις ἔχη περιπετείας ἢ μὴ. Μεγίστης σπουδαιότητος θέμα ὅσον ἀφορᾷ τὴν μυθιστοριογραφικὴν τέχνην εἶνε ἂν ἡ ἐξυπηρέτησις ἠθικοῦ σκοποῦ εἶνε οὐσιώδες χαρακτηριστικὸν τοῦ μυθιστορήματος. Εἶνε πλήρες δυσκολιών τὸ θέμα τοῦτο, διότι ἀπαιτεῖται πρὶν νὰ θέσωμεν τὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς, καὶ τὸ προκείμενον ἄρθρον εἶνε ἀπλή μνεία τῆς μυθιστορικῆς ὡς πρὸς τὰ στοιχειώδη αὐτῆς συστατικά. Ἐξ ἄλλου δὲ εἶνε πρόδηλον ὅτι ἀφοῦ διὰ νὰ ἔχη ἀξίαν ἐν μυθιστόρημα, ὁ γράφας δέου νὰ ἔχη νοῦν καὶ ἦθος, ἔπειτα ὅτι ὅσα μείζων ἢ καλλιτεχνικὴ ἀξία του τόσῳ ἰσχυροτέρα καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπιρροή του. Εἶνε ἀξίωμα τῆς μυθιστοριογραφικῆς τέχνης ὅτι οὐδέποτε θὰ προκύψῃ καλὸν μυθιστόρημα ἀπὸ κάλαμον ἐπιπολαίου ἢ ἐλαστικοῦ λογογράφου. Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ τεθῶσιν ὅροι πρὸς συγγραφὴν μυθιστορήματος, εἰς μόνος ὅρος εἶνε δυνατόν νὰ τεθῇ οὗτος ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ γραφῇ μὲ εὐκρινειαν. Τὸ μέγα καὶ λαμπρὸν προνόμιον τοῦ μυθιστοριογράφου εἶνε ἡ ἐλευθερία. Αἱ εὐκαιρίαι του ἐπομένως εἶνε πολλαί, καὶ ἀρκεῖ νὰ ἔχη κρίσιν μάθησιν καὶ χαρακτήρα ὅπως παραγάγῃ ἔξοχα ἀριστουργήματα. Ὀλόκληρος ὁ βίος εἶνε ἡ ἐπαρχία τοῦ μυθιστοριογράφου, καὶ δὲν ὑπάρχει σφαῖρα τῆς ζωῆς ἀπαγορευομένη εἰς τὸν κάλαμόν του. Ἔργον του εἶνε νὰ συλλαμβάνῃ τὸ χρῶμα τῆς ζωῆς χωρὶς νὰ φροντίξῃ ποσῶς περὶ αἰσιοδοξίας καὶ ἀπαισιοδοξίας. Ἄν ὁ Ζολᾶ δὲν ἦτο ἀπαισιόδοξος, τὰ ἔργα του θὰ ἦσαν τὰ ὑπέρτατα τῶν μυθιστορημάτων τοῦ κόσμου. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀνεργμᾶτιστος αἰσιοδοξία ἦτις χαρακτηρίζει πολλὰ ἀγγλικὰ μυθιστορήματα, εἶνε ἀσφαλῆς μέθοδος ναυαγίου. Τὸ πρῶτον καθήκον τοῦ μυθιστοριογράφου εἶνε νὰ εἶνε ὡς οἶον τε πλήρης—νὰ παραγάγῃ ἔργον ὡς οἶον τε πλήρες, ἀτενίζων εἰς τὸν θρίαμβον μετὰ εὐκρινείας, γενναιοφροσύνης καὶ λεπτότητος. Πρέπει δὲ νὰ εἶνε πιστὸς εἰς ἀρχὰς ἠθικῆς πρὶν δυνηθῆν νὰ δημιουργήσῃ κόσμους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΑΙΞΠΗΡΟΥ.*

Ῥωμαῖος καὶ Ἰουλιέτα.—Ἰούλιος Καίσαρ.—Πολὺς θόρυβος διὰ τὸ τίποτε.—Ὁ ἔμπορος τῆς Βενετίας.

[ΕΞ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΔΡΑΚΟΥΤΑΝ.]

Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Σαιξπήρου ἰσχύει μὴ γενικὴ παρατήρησις ἢ ὅποια ἰσχύει περὶ ὄλων τῶν ἐξόχων ἀριστοτεχνημάτων. Δὲν εἶνε πρωτότυπα τοῦ καλλιτέχνου ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου του. Δὲν ἐφευρίσκει τὸ ὅλον προῖον ὁ καλλιτέχνης, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐπεξεργάζεται τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐφευρεθέντα. Τὸ δράμα εἶνε τεχνουργημα ὅπερ ὀφείλει τις νὰ ἀναγνώσῃ ὡς ἐν ὄλον ἵνα αἰσθανθῇ τὸ κάλλος του ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ μέρη του. Ὁ Ῥωμαῖος καὶ ἡ Ἰουλιέτα εἶνε ἡ περικαλλεστικότητα καὶ ἀριστοτεχνικωτάτη τῶν ἐρωτικῶν ἀφηγήσεων. Μᾶς δεικνύει τὸ αἰσθημα τῆς ἀγάπης εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς. Ἡ ἀγάπη εἶνε ἡ ἰσχυροτέρα ἐν τῷ κόσμῳ δύναμις πρὸς χειραφέτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν φιλαυτίαν καὶ αὐτοσυγκέντρωσιν. Εἴμεθα ὅλοι, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸ νηπιαγωγεῖον τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἀγρυπνεῖ ἐπὶ τῶν τάσεων ἐκάστου ἡμῶν ποδηγετουμένων ὑπὸ τῆς πείρας τοῦ γηίνου βίου, ἵνα ἐν εὐθέτῳ καιρῷ μᾶς ἐλκύσῃ ὄλους πρὸς Ἐαυτὸν. Ἡ ἀληθὴς ἀγάπη ἀντίκειται εἰς τὰς πεζότητας τοῦ βίου. Ὁ γνησίως καὶ εὐκρινῶς ἀγαπῶν βλέπει τὸ πρόσωπον τῆς φύσεως ὑπὸ ποιητικὴν αἴγλην. Ἡ φύσις φαίνεται παριστώσα τὰ πάντα εἰς τὸ ὄμμα τοῦ ἀγαπῶντος ὠραιότερα ἢ ὅσον εἶνε. Πράγματι ὅμως συμβαίνει ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀγάπης διάνοιξις τοῦ ὄμματος τοιαύτη ὥστε νὰ διακρίνῃ τὴν αἴγλην ἣτις ὑπάρχει ἐντὸς τῆς καρδίας τῶν πραγμάτων. Ὅταν ἡ φιλαυτία, καὶ αἱ ὀρέξεις, καὶ ὁ χρηματισμός, καὶ ὁ ἀντικατοπτρισμὸς τοῦ κόσμου εἰσβάλλῃ εἰς τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὄμμα του δὲν βλέπει τίποτε. Ἡ ἀγάπη τούναντίον δεικνύει τὴν ἀληθειαν. Παύσας τις νὰ ἀγαπᾷ νομίζει ὅτι εἶχε παραπλανηθῆ ὑπὸ ἀσυνεσίας, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας εἶχε προσπελάσῃ εἰς τὴν σοφίαν. Βεβαίως τότε εἴμεθα ἐγγύτερον εἰς τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ ἀληθείας ὅταν, ὑπὸ τὴν ἰσχύν τῆς ἀγάπης, βλέπωμεν τὰ πάντα ἀμφιεννύμενα γηθοσύνην. Τότε, περισσότερον ἢ ὑπὸ ἄλλας συνθήκας, κλίνομεν νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πάντων. Τότε, ὀλιγώτερον ἢ ὑπὸ ἄλλας συνθήκας, δίδομεν ἀκρόασιν εἰς λόγους πονηρίας. Ὁ ἀγαπῶν δὲν παραδέχεται ὅτι τὰ πάντα εἶνε ματαιότης, διότι τοιαύτη παραδοχὴ θὰ ὑπεσήμενεν ὅτι δὲν ἔχει τι θεῖον ἢ ψυχὴν τοῦ ἀγαπῶμένου. Ὁ ἀγαπῶν βλέπει τὸν Θεὸν ἐξ ἀντανακλάσεως τοῦ ἀγα-

* Τὰς σημειώσεις ταύτας ὀφείλω εἰς τὴν ἐμπνευσιν τοῦ μεγάλου διδασκάλου καὶ ἐξόχου μυθιστοριογράφου George MacDonald ἡστις ἔδωκε σειρὰν διαλέξεων περὶ τοῦ Σαιξπήρου ἐν τῇ ἐξοχικῇ ἐπαύλει μου ἐν Weybridge, καθ' ἃν χρόνον εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ φιλοξενῶ αὐτόν, πρὸ τινῶν ἐτῶν. Ἦτο ἀρχαῖος οἰκογενειακὸς φίλος, τὰ δὲ ἔργα του, ἅτινα εἰσὶν ἀνεξάντλητος πηγὴ φωτός, μὲ εἶχον πρὸ πολλοῦ προσελκύσει. Τὰς σημειώσεις ταύτας, πρῶτην φοράν δημοσιεύω ἐν τῇ ΕΡΕΥΝῃ. Α. Π. Δ.

πωμένου προσώπου. Αὕτη εἶνε ἡ βάσις τοῦ ἀληθοῦς ἔρωτος, ἄνευ τῆς ὁποίας, δύναται νὰ ὑπάρξῃ συμβίωσις, ἀλλ' ὄχι σύζευξις.

Ἐπικρίνουσί τινες τὸν ποιητὴν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ἐράται τῆς Ἰουλιέτας ἐν στιγμῇ ἀπογοητεύσεως, ἀπορριφθεὶς ὑπὸ τῆς Ῥοζαλίνης ἢν πρότερον ἠγάπα. Ἄλλ' ὁ Σαιξπήρος οὐδέποτε σφάλλει προκειμένου περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Εἶχε μὲν ἐρασθῆ τῆς Ῥοζαλίνης ὁ Ῥωμαῖος, ἀλλ' ὁ ἔρωσ ἐκεῖνος ἦτο τὸ σύνηθες φαινόμενον τῆς νεανικῆς ὑπερευασθησίας. Δὲν ἦτο τῆς ἀτομικότητός του ψυχικὸν συναίσθημα, διότι ἡ ἀτομικότης του δὲν ἦτο ἀκόμη ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένη. Δὲν εἶχε φθάσει εἰς τὴν κρίσιμον ἡλικίαν τῆς ἐκλογῆς. Ὁ ἔρωσ ἐκεῖνος ἦτο γενικοῦ χαρακτήρος, ἔρωσ πρὸς γυναῖκα ὡς πρὸς γυναῖκα, καὶ ὄχι ὡς πρὸς ὠρισμένην γυναῖκα. Ἦτο καθ' ὅλα σύμφωνον μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν νὰ βλαστήσῃ ὁ ἔρωσ τοῦ Ῥωμαίου πρὸς τὴν Ἰουλιέταν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς μελαγχολίας του διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἰνδάλματος τῆς Ῥοζαλίνης. Εἶχε πλάσει ἐναέρια φρούρια καὶ ὅταν ταῦτα διελύθησαν, ἡ καρδία του κατέστη δεκτικὴ νὰ συλλάβῃ τὸ πρὸς τὴν Ἰουλιέταν αἶσθημα ἐν ὅλῃ τῇ σφοδρότητι αὐτοῦ. Ἡ λειτουργία τῆς φαντασίας δι' ἧς ὁ νοῦς διορᾷ τὴν ἀλήθειαν, δὲν εἶχε προκύψει. Ἡ ψυχὴ του ἦτο ἀκόμη πλήρης ῥέμβης παριστάσεως ἀνυπόστατα ἰνδάλματα. Ὅταν ἡ ῥέμβη διερράγη ἡ φαντασία ἀνέλαβε τὸ οὐσιαστικὸν ἔργον τῆς ἀποσπάσασα τὸν Ῥωμαῖον ἀπὸ τὴν σφαλερὰν διεύθυνσιν τοῦ πρώτου ἔρωτος. Ἐψηλὸν εἶνε τὸ δίδαγμα ὅπερ μᾶς παρέχει ἡ περίπτωσις τῆς ἀσπόνδου ἔχθρας μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν τοῦ Ῥωμαίου καὶ τῆς Ἰουλιέτας. Ὁ Ῥωμαῖος ζῆ ἐν μέσῳ ἀτμοσφαιρας μίσους καὶ ἐρίδων.

ὦ! εἴν' ἐδῶ μῖσος πολὺ καὶ περισσὴ ἀγάπη!
Ἀγάπη μὲ μαλώματα! Ἐρωτευμένον μῖσος!
Μιὰ ελαφρότης σοβαρά, — σπουδαία ματαιότης, —
Καὶ χάος ἀσχημὸπλαϊτων μορφαῖς καλαῖς γεμάτων, —
Καὶ ὁ κοπυὸς ὀλόλαμπρος, — καὶ τὸ πτερόν μολύβι, —
ἴσαν πάγος κρύα ἢ φωτιά, — κ' ἀρρώστια ἢ ὑγεία
Καὶ ὕπνος ὀλοάγρυπνος, ποῦ εἶνε καὶ δὲν εἶνε . . . *

Ἦσαν συνήθη τὰ οἰκογενειακὰ ταῦτα πάθη ἐν ταῖς κοινωνίαις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶνε ἀξιοσημείωτον γεγονός ἡ βλάστησις τοῦ ἔρωτος ἐν μέσῳ τοῦ πνυγηροῦ περιβάλλοντος τῆς ἐχθροπαθείας καὶ τὸ δίδαγμα ὅπερ ἀρυόμεθα εἶνε ὅτι ἡ ἀγάπη κατισχύει πάντων, ἐπιζῆ τοῦ μίσους. Τὸ μῖσος προώριστα ν' ἀποθάνῃ διότι θάνατος ἐμφωλεύει ἐν τῷ βάθει παντὸς ὅ,τι κακόν. Ὁ ἀληθὴς ἔρωσ εἶνε ἀθάνατος, καὶ προσέτι διηνεκῶς αὐξάνει καὶ εὐρύνεται. Πόσον ἀξιοθρήνητοι εἴμεθα ὅταν τασσώμεθα μὲ τὸν θάνατον, ἐγκολπούμενοι τὸ μῖσος, ἐνῶ ἠδυνάμεθα νὰ ταχθῶμεν μὲ τὴν ζωὴν ἐγκολπούμενοι τὴν ἀγάπην. Ἡ φιλαυτία εἶνε ἡ

ὁδὸς ἡ ἀγούσα εἰς τὴν σῆψιν. Τὸ διάθερον καὶ εὐεπίφορον τῆς Ἰουλιέτας δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραπλανήσῃ εἰς ἀδικὸν κρίσιν τοῦ χαρακτήρος της. Ὁ Σαιξπήρος καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἀριστοτέχνης. Ἡ ἀπλότης τῆς Ἰουλιέτας, ἡ ἀγνότης τοῦ πνεύματός της, ἡ ἀφιλαυτία της, καὶ ἡ φιλαλήθειά της εἶνε τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικά της, καὶ ἐκ τοιούτων χαρακτηριστικῶν, τὸ παράτολμον ἦθος εἶνε ἀχώριστον. Ἡ μήτηρ της τῇ ὠμίλει ἤδη περὶ γάμου, ἀφ' ἐτέρου ἡ ἀξέστος παραμύνα της τῇ ὠμίλει περὶ τοῦ ὠραίου Πάρη. Κατόπιν τούτου κατηχήσεως, ἡ δεκατετραετῆς κόρη συναντᾷ περικαλλῆ νέον προσηλοῦντα τὰ βλέμματα ἐπ' αὐτῆς. Τίς οἶδε! Ἴσως νὰ εἶνε ὁ Πάρης περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλει ἡ παραμύνα. Ἡ Ἰουλιέτα δὲν ἠξέυρει, ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ μὴ ἀφυπνισθῇ ὁ ἔρωσ ἐν τῇ καρδίᾳ της; Ὁ Ῥωμαῖος ἀντιλαμβάνεται τούτο, καὶ εἶνε καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς ἔτοιμος νὰ αἰσθανθῇ ἔρωτα διότι ἡ ψυχὴ του ἤδη ἐφέρετο πρὸς αὐτήν. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου πάντα τὰ πράγματα κατ' ἀνάγκην ἐξιδανικεύονται, καὶ αἴρονται εἰς τὴν ποιητικὴν σφαῖραν, ἣτις πράγματι εἶνε ἐγγυτέρα εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Ῥωμαῖος καὶ ἡ Ἰουλιέτα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔρχονται πλησίον ἀλλήλων ἐν τῷ χορῷ, ὡσεὶ δύο ἄσαρκα πνεύματα συναντῶνται ἐν ταῖς ἐκτύσεσι τοῦ αἵθερος.

Ἡ ἀρχαία ἀφήγησις ἐξ ἧς ὁ Σαιξπήρος ἠντλησε τὴν τραγωδίαν του εἶνε λίαν ἰσχνή, ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα του ἔχει τούτο τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὰ πτωχότατα τῶν χρονικῶν εὐρίσκει πλοῦτον καὶ καλλονήν, καὶ δύναται ἐξ αὐτῶν νὰ δημιουργῇ τὰ θαυμασιώτατα τῶν ἔργων.

Δὲν ὑπάρχει τι ἰδανικώτερον αἰθεριώτερον καὶ γοητευτικώτερον τοῦ ἐπεισοδίου δι' οὗ ἀρχεται ὁ ἔρωσ μεταξὺ τῶν δύο ἀγνῶν καὶ ἀφόβων καρδιῶν. Ἐκ παρατηρήσεως τοῦ Ῥωμαίου περὶ τῆς χειρός του θιξάσης τὴν χεῖρα τῆς Ἰουλιέτας, καὶ ἐκ τῆς ἀφελοῦς εὐφυολογίας του ὅτι δίκην προσκνητοῦ θὰ ἀπήλειφεν ἐκ τῆς χειρός της τὴν ἐκ τῆς χειρός του βεβήλωσιν, προκύπτει ὁ ἐξῆς διάλογος:

Ἰουλ. Τὸ ἀδικεῖς τὸ χέρι σου καλὲ προσκνητὰ μου δὲν ἔδειξεν εὐλάβεια ὅπου νὰ μὴν ἀρμόξῃ.
Ῥωμ. Τὰ χεῖλη τῶν προσκνητῶν οἱ ἄγιοι δὲν τᾶχουν;
Ἰουλ. Τὰ ἔχουν νὰ προσεύχωνται, προσκνητὰ καλὲ μου.
Ῥωμ. Λοιπὺν, ἄγία ποθητή, ὅ,τι τὰ χέρια κάμνουν ἄς κάμουν καὶ τὰ χεῖλη μου, ἵς τὴν δέησίν μου κλῖνε.
Ἰουλ. Οἱ ἄγιοι ἀκίνητοι ἀκούουν τὰς δεήσεις.*

Ἡ παρέμβασις τῆς μητρὸς ἐνταῦθα εἶνε καλλιτεχνικώτατα ἐπίκαιρος. Βλέπουσα ὅτι τὰ πράγματα προχωροῦν πολὺ ταχέως προσκαλεῖ τὴν θυγατέρα της, καὶ ἡ πρώτη συνάντησις τῶν νεαρῶν ἐραστῶν περαίνεται. Σημειωτέον ἐντούτοις ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἐθεωρεῖτο ἀεικῆς πράξις τὸ φίλημα ἐν ταῖς συναναστροφαῖς. Ὁ Ῥωμαῖος, φυσικώτατα, δὲν σπεύδει νὰ ἐπανέλθῃ οἰκαδε. Ἀναρριχᾶται εἰς τεῖχος καὶ ὀπισθεὶ αὐτοῦ ἀκροᾶται τὰ λεγόμενα, εἶτα εἰς τοὺς ἀστεῖσμούς τοῦ Μερ-

* Μετάφρασις Δ. Βικέλα.

κουτίου καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ Μπεμβόλιου
Ματαίως τὸν ζητοῦμ' ἐδῶ εἴν δὲν θέλη νὰ βρεθῇ
ἀπαντᾷ ὁμοιοκαταληκτικῶς

Καθεὶς γελᾷ διὰ πληγὰς προτοῦ αὐτὸς καὶ πληγωθῇ.

Εἶνε ἐξόχως δραματικὴ ἡ περίπτωσις ἣτις ἄκουτα
ᾤθησε τὸν Ῥωμαῖον, μίαν ὥραν μετὰ τὸν γάμον του,
νὰ φονεύσῃ τὸν ἐξάδελφον τῆς Ἰουλιέτας Ἰυβάλτην
φονεύσαντα τὸν Μερκούτιον. Ἡ καταδίκη τῆς
ἐξορίας τοῦ Ῥωμαίου ἐπέπεσε ὡς συμφορὰ χείρων
θανάτου. Ὁ Ῥωμαῖος ἤδη καταζητεῖται καὶ ὑπὸ
πολλὰς δυσκολίας κατορθοῦται καὶ ἄλλη κρυφία
συνάντησις, ἐνθα ὁ Σαιξπήρος δεικνύει τὸ ὕψος
τοῦ ποιητικοῦ χαρακτήρου του. Ὁ μέτριος ποιητὴς
εἶνε ποιητὴς πάντοτε, ἀλλ' ὁ μέγας ποιητὴς χαλι-
ναγωγεῖ τὴν ποιητικὴν ὁρμὴν ὅταν ἡ περίστασις
εἶνε πολὺ γόνιμος ποιητικῆς ἐξάρσεως. Ἡ σκηνὴ
τοῦ χωρισμοῦ εἶνε ὄντως ἐξαισίον ἔργον τέχνης:

Ἰουλ. Δοκίμῃ ἀκόμη πρὸς μὲν μὴ φύγῃς ἀπὸ τώρα.

Ῥωμ. * Ἄς μὴ προφθάσω νὰ σωθῶ, ἄς μ' εὕρουν, ἄς μὲ σφάξουν
Ἄφου εἶνὸς μου τὸ ζητεῖς, ἐμένα δὲν μὲ μέλει

Ἰουλ. * Ὁ εἶπ' ἡμέρα! μὴν ἄργεῖς, φυγ' ἀπ' ἐδῶ ἀμέσως.

Κορυδαλὸς εἶνε αὐτὸς ὅπου βραχνὰ φωνάζει

Καὶ μ' ἄγριον κελύδημα ξεσχίζει τὸν αἶρα.

Τὸ λάλημά του διατὶ ἁρμονικὸν τὸ λέγουσιν;

Ἄφου μᾶς φέρνει χωρισμόν, ἁρμονικὸν δὲν εἶνε *

Ἡ ἀπελπισία τῆς Ἰουλιέτας κορυφοῦται ὅταν
ὁ πατὴρ τῆς τῆ ἐτοιμάζει γάμον μετὰ τοῦ Πάρη
ἐντὸς δύο ἡμερῶν. Καταφεύγει εἰς τὸν μοναχὸν
ὅστις τῆ δίδει φιαλίδιον περιέχον δόσιν ναρκω-
τικοῦ, ἱκανοῦ νὰ παραγάγῃ νεκροφάνειαν ἐπὶ δύο
ἡμέρας. Οὕτω ὁ γάμος ἀπεσοβήθη, ἀλλὰ δυστυχῶς
ὁ Ῥωμαῖος πρὶν τὸν προφθάσῃ ὁ ἀγγελιαφόρος
τοῦ μοναχοῦ, ἤκουσεν ὅτι ἡ Ἰουλιέτα ἀπέθανε καὶ
σπεύδει ἐκ τῆς ἐξορίας τοῦ ἵνα αὐτοκτονήσῃ ἐπὶ
τοῦ τάφου τῆς. Ἐκεῖ συναντᾷ τὸν Πάρην ὃν
φονεῖ καὶ εἶτα αὐτοκτονεῖ. Ἡ κορύφωσις τῆς
τραγικότητος δὲν ἔφθασεν ἀκόμη καὶ ἤδη τὸ δί-
δαγμα ἐκ τοῦ δράματος εἶνε ὅτι ἡ ἀπελπισία εἶνε
δεινὴ ἀσυνεσία. Ἐλπίζε, ἔλπίζε καὶ πάντοτε ἔλ-
πιζε, περίμενε νὰ ἴδῃς μήπως, ὡς ὁ Εὐριπίδης λέγει,
τῶν ἀδοκῆτων πόρον εὔρε Θεός.

Ἡ Ἰουλιέτα ἀφυπνίζεται καὶ αὐτοκτονεῖ, τὴν δὲ
κορύφωσιν τῆς τραγικότητος συνοψίζει ὁ Πρίγκηψ

Ἰδίτε πῶς τὴν ἔχθραν σας ὁ Οὐρανὸς παιδεύει

Ἐξολοθρεῖε ὁ Θεὸς μ' ἀγάπην τὴν χαρὰν σας.*

“Your joys” δηλαδὴ τὰ τέκνα τῶν δύο οικογενειῶν
ὧν ἡ συμφιλίωσις ἐξηγορήσθη διὰ τοῦ θανάτου
ἀγαπητῶν ὑπάρξεων, ἀγαπηθειῶν σφόδρα. Οἶον
ὀλοκαύτωμα πρὸς καταστροφὴν τοῦ μίσους!

Ὁ Ἰούλιος Καίσαρ δεικνύει τὴν διαίσθησιν τοῦ
Σαιξπήρου καὶ προσέτι τὸν φιλελεύθερον χαρα-
κτῆρα του. Ἡ πλοκὴ τοῦ δράματος εἶνε τεχνι-
κωτάτη, καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν
ιστορικῶν καὶ κλασικῶν γνώσεων τοῦ ποιητοῦ, οἱ
χαρακτῆρες του μᾶς κινουσι ζωηρὸν ἐνδιαφέρον.
Ὁ χαρακτῆρ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος περιστάνεται

κατώτερος τοῦ πραγματικοῦ, ἵνα ἐξαρθῇ ὁ χαρα-
κτῆρ τοῦ Βρούτου. Ὁ ποιητὴς ἠντλησε τὴν
ὑπόθεσιν ἀπὸ τοὺς Παραλλήλους Βίους τοῦ
Πλουτάρχου, ἀπὸ τοὺς βίους τοῦ Ἰουλίου Καί-
σαρος, τοῦ Βρούτου, καὶ τοῦ Ἀντωνίου, εἶνε δὲ
ἀξιοσημείωτον ὅτι αὕτη εἶνε ἡ μόνη περίπτωσις
καθ' ἣν ὁ Σαιξπήρος διαπιστεῖται τὴν μεγαλοφυΐαν
τοῦ ὀλοσχερῶς εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἔργου του.
Τοῦτο εἶνε ἰκανὴ μαρτυρία περὶ τῆς μεγαλοφυΐας
τοῦ ἑλληνοσ λογογράφου εἰς οὗ τὰς χεῖρας τόσον
ὀριστικῶς ἐπαναπαύεται ὁ μέγας ἀγγλος δραμα-
τικός. Ὁ Σαιξπήρος, ἐννοεῖται, ἀνέγνωσεν ἀγγλι-
κὴν μετάφρασιν τοῦ Πλουτάρχου, γενομένην ὑπὸ
τοῦ σὶρ Θωμᾶ Νόρθ ἐκ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως
τοῦ Ἐπισκόπου Ἀμυῶ. Βεβαίως τὰ τρία ἀρι-
στοურγήματα Ἰούλιος Καίσαρ, Κοριολανός, καὶ Ἀντώνιος
καὶ Κλειοπάτρα, ὁ κόσμος τὰ ὀφείλει εἰς τὸν Πλου-
τάρχου καὶ εἰς τοὺς μεταφραστὰς Ἀμυῶ καὶ Νόρθ.
Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐξ ὧν ὑφαίνεται ἡ πλοκὴ
τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἀνάγονται εἰς τὴν συνωμοσίαν
τοῦ Βρούτου, (44 π.χ.) ἀπασχολοῦσαν τὰς πρώτας
τρεῖς πράξεις, εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῆς τριανδρίας
Ὀκταβίου, Ἀντωνίου, καὶ Λεπίδου, (43 π.χ.) δι'
ἣς ἀρχίζει ἡ τετάρτη πράξις καὶ εἰς τὴν ἐκβασιν
τῆς ἐν Φιλίπποις μάχης (42 π.χ.) εἰς ἣν ἡ πέμπτη
πράξις ἀφιερώνεται. Τὸ δράμα ἀρχίζει κατὰ τὴν
ἐορτὴν τῶν Λουπερκαλίων, ὅτι οἱ δύο δήμαρχοι
Φλάβιος καὶ Μάρυλλος, φοβούμενοι ὅτι ὁ Καίσαρ
θὰ ἀνηγορεύετο βασιλεὺς, διέταξαν τὴν σύλληψιν
καὶ φυλάκισιν δύο νεανιῶν οἵτινες ἐχαιρέτισαν τὸν
Καίσαρα ὡς βασιλέα. Πράγματι ὁ ἦρωσ τοῦ
δράματος δὲν εἶνε ὁ Καίσαρ, ἀλλ' ὁ Βρούτος, ὅστις
συγκεντρώνει περὶ ἑαυτὸν τὸ ὄλον ἐνδιαφέρον ἀπ'
ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ὁ ποιητὴς διευθύνει ὀλό-
κληρον τὴν τέχνην του εἰς τὴν προσωπικότητα
τοῦ Βρούτου, ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ τῶ ἀρκεῖ ἡ γυμνὴ
ἱστορία. Δὲν αἰσθάνεται στοργὴν οὔτε θαυμασμόν
διὰ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, ὁ Σαιξπήρος. Μεγα-
λείον οἶον τοῦ Καίσαρος δὲν συγκινεῖ πνεύματα
ὡς τὸ τοῦ Σαιξπήρου. Ὀντως εἰς κατακτητῆς δὲν
δικαιοῦται νὰ θεωρῆται μέγας λόγῳ τῶν κατα-
κτήσεών του. Οὔτε εἶνε μεγαλείον ἡ διανοητικὴ
δύναμις. Τὸ ἀληθὲς μεγαλείον εἶνε ὄλως ἄλλης
προελεύσεως. Μέγας εἶνε ἐκεῖνος ὅστις ἐν πλήρει
ἀφιλαυτίᾳ ἀφιερώνει τὸν βίον του εἰς διηνεκὴ
προσπάθειαν πρὸς ζωοποίησιν, ἀνύψωσιν καὶ
ἀνθρωπισμόν τῆς γενεᾶς του. Εἶτε ἐπιτύχει εἶτε
μή, ὁ τοιοῦτος εἶνε μέγας, ἀναμφιβόλως δὲ εἶνε
θεῖος ἐὰν ἐπιτύχῃ, διότι ἐπιτυγχάνων προσθέτει
δόξαν εἰς τὸ Σύμπαν. Μεγαλείον ὡς τὸ τοῦ Ἰου-
λίου Καίσαρος δὲν εἶνε θεῖον, ἀλλὰ μάλλον σα-
τανικόν, καὶ εἶνε παραφροσύνη ἡ ἀφοσίωσις εἰς με-
γαλείον βασιζόμενον ἀπλῶς ἐπὶ πλοῦτου ἢ διανοη-
τικῆς δυνάμεως. Τί ἄλλο δύναται νὰ εἰμὴ ἐχθρὸς
τῆς ἀνθρωπότητος πᾶς ἰσχυρὸς νοῦς, ἄμοιρος ὧν
ἀγάπης; Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ δράματος δια-
φαίνεται ἡ ὑποτίμησις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος.

Ἄλλ' ἐνταυτῷ δηλοῦται ἡμῖν καὶ ἡ ἀφύπνισις τῆς συνειδήσεως του. Τὸ πνεῦμα του ἀρχίζει νὰ κυριεύεται ὑπὸ φόβου καθ' ὃν χρόνον ὁ πούς αὐτοῦ πατεῖ τὴν ὑπερτάτην βαθμίδα τῆς κλίμακος. Κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ σταδίου του ὁ Καῖσαρ οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδιδεν εἰς οἰωνούς, βραδύτερον ὁμως ἔγεινε δεισιδαίμων. Ἡ φιλοδοξία του ἐνέσπειρε φόβον εἰς τὴν ψυχὴν του. Τὸ νουθέτημα ἐκεῖνο τοῦ πυθαγορητοῦ "Φυλάττου τὰς εἰδούς τοῦ Μαρτίου" τὸν ἐτάραξεν. Ἡ σύζυγός του Καλπουρνία ἀντελήφθη τὴν ἀνησυχίαν του. Δηγηθεῖσα αὐτῷ τὸ δειρὸν τῆς τὸ προλέγου κίνδυνον εἶναι μετέβαινε εἰς τὴν Βουλὴν τὰς 15 Μαρτίου, κατώρθωσε νὰ τὸν κρατήσῃ οἰκαδε μέχρι τινός, ἐνῶ ἄλλοτε οὐδαμῶς ἐλάμβανε ὑπ' ὄψιν τὰ ὄνειρά της. Καὶ δὲν θὰ ἐξήρχετο τῆς οἰκίας τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἂν δὲν τὸν μετέπειθεν εἰς τῶν συνωμοτῶν τυγχάνων οἰκείος του. Ἡ ἀνησυχία του προσέτι ἦτο νὰ ἀποκτήσῃ υἱὸν ὅστις νὰ συνεχίσῃ τὴν δόξαν του. Ὁ πόθος οὗτος τῶν δικτατόρων πάντοτε ἀπέτυχεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Αἱ ἐνδείξεις εἶνε ὅτι ἐκ τῆς πραγματώσεως τοιούτου πόθου, τὸ κακὸν θὰ ἐπολλαπλασιάζετο. Ὁ Καῖσαρ ἐνταυτῷ καθίσταται ἀγέρωχος, καὶ περιφρονητικὸς πρὸς τοὺς ἴσους του. Θέλει νὰ εἶνε ὑπεράνω πάντων, οὐδέποτε ἴσος. Ἄλλ' ἐκ τῶν συνωμοσάντων τὴν δολοφονίαν του, οἱ πλείστοι ἐκινούντο ἐκ φθόνου μᾶλλον παρὰ ἐκ πατριωτισμοῦ. Μόνος ὁ Βρούτος εἶχε ἐν τῇ καρδίᾳ του τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Ὁ χαρακτήρ τοῦ Βρούτου εἶνε ὀλόκληρος σπουδή. Εἶνε χαρακτήρ βραδύς καὶ ἀμφιρρέπων προκειμένου περὶ σοβαρῶν διαβημάτων. Τὸ αὐτὸ χαρακτηριστικὸν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸν Ἀμλέτον, ἀλλὰ δὲν εἶνε χαρακτηριστικὸν προερχόμενον ἀπὸ ἀσθένειαν πνεύματος. Γιούναντιον ἢ βραδύτης αὕτη εἶνε ἐνδεικτικὴ μεγάλου πνεύματος, διότι μόνον αἱ μικραὶ διάνοιαι ἀποφασίζουσιν ταχέως προκειμένου περὶ σοβαρῶν διαβημάτων. Ὁ Βρούτος εἶνε ἰδανικόφρων, καὶ ἀγαπᾷ διακαῶς τὴν ἐλευθερίαν, πιστεύει δὲ ἀκραδάντως εἰς τὸ δημοκρατικὸν σύστημα ὡς κρηπίδα τῆς ἐλευθερίας. Δυστυχῶς οἱ συμπράκτορες αὐτοῦ εἶνε ὑλόφρονες, καὶ ἐκμεταλλεῦνται τῶν εὐγενῶν ἰδεῶν, τασσόμενοι δὲ μετ' αὐτοῦ ἀποβλέπουσι μόνον εἰς ἀτομικὰ ὀφελήματα. Ὁ Βρούτος εἶνε εἰς τῶν λαμπροτέρων καὶ μεγαλοφροστέρων χαρακτήρων τοῦ Σαίξπηρου. Μία σημαντικὴ ἀτέλεια ὁμως ἀμαυρόνει τὸ ἦθος του. Ἐχει ὑπὲρ τὸ δέον τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀρετῆς. Δὲν ἀρκεῖται νὰ ἀφήσῃ τὰ ἔργα του νὰ ἀποδείξωσι τὴν ἀρετὴν του, ἢ τοὺς ἄλλους νὰ τὴν ἀντιληφθῶσιν. Ἀνησυχεῖ πῶς νὰ τὴν διακηρύξῃ ὁ ἴδιος. Ἐπίσης ἡ μεγαλοφροσύνη του ἀποβάλλει οὐκ ὀλίγον ὡς ἐκ τῆς προφανοῦς αὐταρεσκείας του. Τὸ στάδιόν του δεικνύει ἡμῖν ὅτι οὐχὶ πάντοτε οἱ χεῖριστοι τῶν ἀνθρώπων φέρουσι συμφοράς. Ὁ μεγαλοφρονέστατος πολ-

λάκις, ἂν ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ χαρακτήρος του ὑστερῇ, δύναται νὰ προκαλέσῃ ὄλεθρον. Ὁ Βρούτος τῆς ἱστορίας, ὅχι ὁ ἥρωας ὃν μᾶς παρουσιάζει ὁ Σαίξπηρος, ἦτο ἀναμφιβόλως γενναῖος, ἔξοχος ἀνὴρ, ἀλλ' ὅχι τόσο τέλειος ὅσω παριστάνεται εἰς τὸ δράμα. Οὐδεὶς σῶον ἔχον ἦθος δύναται νὰ ἐπιδιοκιμάσῃ τὴν δολοφονίαν ὡς μέθοδον καταργήσεως τῶν τυράννων. Ἐντούτοις δὲν πρέπει νὰ κρίνωμεν τὸν Βρούτον ὡς πρὸς τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει ἀγγλοσαξωνικοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ κατεπάτησε τοὺς νόμους τῆς Ῥώμης καὶ ἔθεσεν ἑαυτὸν ἔξω τῆς ἀκτίως τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὁ δὲ Βρούτος λέγει "Ἐξοντωθήτω ὁ Καῖσαρ ὡς ἄγριον θηρίον." Ἄν ἦτο ἀγγλοσάξων ὁ Βρούτος δὲν θὰ ἐπληττε τὸν τύραννον εἰς τὰ νῶτα, οὔτε θὰ ἐπληττεν αὐτὸν ἀπαξ πεσόντα. Θὰ ἔθετε ξίφος εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος λέγων "Εἰς ἐξ ἡμῶν τῶν δύο πρέπει νὰ πέσῃ." Ἄλλ' ὁ Ῥωμαῖος Βρούτος ἐσυλλογίσθη οὕτως. "Ἀφοῦ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ εἶνε τόσο οὐτιδανὸς ὥστε νὰ θέλῃ νὰ γίνῃ τύραννος, πρέπει ν' ἀποθάνῃ." Ὅσον ἀφορᾷ ἠρωισμόν, εἰς τὰ δράματα τοῦ Σαίξπηρου ὁ Ἀμλέτος ἔχει τὰ πρωτεῖα. Μετὰ τὸν Ἀμλέτον ὁ Βρούτος εἶνε ὁ ἠρωικώτατος τῶν σαιξπηρείων χαρακτήρων. Ὁ Βρούτος εἶχε ὑποστηρικτὰς πανταχόθεν, καὶ εἶχε σύζυγον ὁμοφρονούσαν. Ἦτο γνήσιος ἄνθρωπος, πιστεύων εὐλικρινῶς ὅτι ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς τὸν προσεκάλει νὰ δράσῃ ὡς ἔδρασεν. Οὐδένα παρώτρυνεν εἰς συνωμοσίαν, ἀλλ' ὁ Κάσσιος, βολιδσκοπῶν τοὺς φίλους του, καὶ τοὺς διαφόρους συνωμύτας κατὰ τοῦ Καίσαρος, ἐπέισθη ὅτι θὰ προέβαινον εἰς τὸ ἔργον ἠρκεῖ νὰ συνῆναι ὁ Βρούτος νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συνωμοσίας. Ὁ Βρούτος ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐσκέφθη πρὶν ἀποφασίσῃ. Ὁ Καῖσαρ ἠγάπα τὸν Βρούτον, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐνεπιστεύετο κατὰ πάντα. Ἐφοβεῖτο τὸ ἔξοχον πνεῦμα του, καὶ τὴν πολιτικὴν δυνάμιν του, ἀλλ' ἐφησύχαζε γνωρίζων τὸν ἡμερον χαρακτήρα του. Ὁ Βρούτος ὁμως δὲν θὰ ἐδίσταζε νὰ διαπράξῃ φόνον χάριν τῆς Πολιτείας ὅπως δὲν θὰ ἐδίσταζε ν' ἀποθάνῃ χάριν αὐτῆς. Ἦτο εὐσυνειδήτος καὶ ἔντιμος, ἀλλ' οἱ εὐσυνειδήτοι καὶ ἔντιμοι ἠττῶνται ὅταν περιστοιχοῦνται ὑπὸ ἀσυνειδήτων, καίτοι ἡ ἠττα τῶν εἶνε προσωρινή διότι ἡ εὐσυνειδήσια ἐπιζῇ πάντοτε τῆς ἀσυνειδήσιας, ὅπως ἡ ζωὴ ἐπιζῇ τοῦ θανάτου. Ὁ Κάσσιος εἶνε κοινὸς χαρακτήρ. Ἀπατᾷ καὶ κολακεύει τὸν Βρούτον. Φρονεῖ ὅτι ἐξεγείρει τὰ χθαμαλὰ στοιχεῖα τῆς ψυχῆς τοῦ Βρούτου πείθων αὐτὸν νὰ προβῇ εἰς διὰβημα ὅπερ ὁ Κάσσιος θεωρεῖ ἐπιλήψιμον, καὶ ἐπομένως ὅτι σύρει κάτω τὸν Βρούτον πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ἐπίπεδον, πρῶγματι ὁμως ἐξεγείρει τὰ ὑψηλὰ ἔνστικτα τῆς ψυχῆς τοῦ Βρούτου διότι οὗτος θεωρεῖ ἔργον φιλοπατρίας τὸν φόνον τοῦ Καίσαρος. Ἴνα κρίνωμεν περὶ τῶν δύο χαρακτήρων, τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Βρούτου, ἀρκεῖ

νὰ παραβάλωμεν τὴν στάσιν τῆς συζύγου ἑκατέρου πρὸς τὸν σύζυγόν της. Ἡ γαλλικὴ παροιμία λέγει ὅτι οὐδεὶς εἶνε ἥρωσ ἐν τῷ μυθῷ τῆς ἐστίας του. Ὁ Βρούτος ἦτο μέγας διὰ τὴν Πορκίαν, ἀλλ' ὁ Καῖσαρ δὲν ἦτο μέγας διὰ τὴν Καλπουρνιαν. Εἶνε λίαν ἀξιοσημείωτος ἡ σύγκρισις μεταξὺ τῆς συνδιαλέξεως τοῦ Καίσαρος μετὰ τῆς Καλπουρνιας καὶ τῆς συνδιαλέξεως τοῦ Βρούτου μετὰ τῆς Πορκίας. Ἡ Πορκία παρατηρεῖ τὸ σύνεον καὶ περίφροντι καὶ τεθορυβημένον τοῦ συζύγου της, καὶ ὁμιλεῖ μεγαλοφρόνως ὡς σύζυγος τοῦ Βρούτου, ὡς θυγάτηρ τοῦ Κάτωνος. Ἐχει δικαίωμα νὰ μίβη τὴν αἰτίαν τῆς ταραχῆς του, ἀλλως δὲ εἶνε πρῶγματι σύζυγός του. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Καῖσαρα, ὁ Βρούτος δὲν ἀρέσκεται βλέπων τὴν σύζυγον του γονυπετοῦσαν

“Εἶμι γυνή, ἀλλὰ γυνή ἦν ὁ Βρούτος ἔλαβε σύζυγον.
Εἶμι γυνή, ἀλλὰ γυνή ἐντιμος—θυγάτηρ τοῦ Κάτωνος.”*

Ὁ Σαιξπήρος χρησιμοποιεῖ λίαν καλλιτεχνικῶς τὴν ἀφήγησιν περὶ τῶν πνευματιστικῶν φαινομένων αὐτῶν, ὡς ἀναγράφει ὁ Στράβων καὶ ὁ Μλούταρχος, παρατηρήθησαν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καίσαρος. Πνεύματα ὤφθησαν ἐν ταῖς ὁδοῖς τὴν νύκτα, καὶ ἄνθρωποι ἐχειρίζοντο πῦρ χωρὶς νὰ καίωνται· μονήρη πτηνὰ ἐφάνησαν καθήμενα τὴν μεσημβρίαν εἰς τὰς ἀγοράς, καὶ ἐν τῶν θυσιασθέντων ζώων εὐρέθη μὴ ἔχον καρδίαν. Ἐπίσης μετὰ πολλῆς τέχνης ὁ ποιητὴς εἰσάγει τὴν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναγραφομένην ἐμφάνισιν πνεύματος εἰς τὸν Βρούτον ἐτοιμαζόμενον νὰ διαβῇ ἀντίπεραν τῆς Ἀβύδου. Ἐνῶ ἠγγρύπνει τὴν νύκτα ἐν τῇ σκηνῇ του, ἤκουσε κρότον εἶτα εἶδε τὸ φῶς τοῦ λύχνου ἐλαττούμενον καὶ συγχρόνως μορφὴν ἀνακλύπτουσαν. Τὴν ἠρώτησε τί ἤθελε καὶ ἡ μορφὴ ἀπήνησεν ὑπισχνουμένη νὰ τῷ ἐμφανισθῇ πάλιν μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις μάχην. “Ἐχει καλῶς—ἀπεκρίθη ὁ Βρούτος—θὰ σὲ ἴδω λοιπὸν πάλιν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐξηφανίσθη. Ἐνεφανίσθη ἐκ δευτέρου μικρὸν πρὸ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Βρούτου. Λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀντίθεσις πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ Βρούτου εἶνε ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἀντωνίου. Εἶνε τύπος κελτικῶν χαρακτήρος, ἰκανὸς τὰ πάντα νὰ πράξῃ ὅπως εὐαρεστή πάντας. Διέρχεται τὰς νύκτας του ἐν διασκεδάσει καὶ τὴν πρωΐαν εἶνε ἕτοιμος διὰ οἰουδήποτε ἔργον. Στρατιώτης ἀριστος, εὐφραδὴς δὲ ὁμιλητής. Εἶνε λίαν ἀξιοσημείωτος ὅτι ὁ φιλήδονος καὶ νωχελὴς Ἀντώνιος, διεκεντήθη αἵφνης εἰς δράσιν, κινηθεὶς ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸν φίλον του θαυμασμοῦ, ἅμα ἤκουσε τὴν δολοφονίαν του. Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Σαιξπήρου ἐνταῦθα καταδείκνυται θαυμασίως σταθμίζουσα δύο τόσο ἀνομολοῦς χαρακτήρας ὡς ὁ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Βρούτου.

Ὁ Καῖσαρ πίπτει παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Πομπηίου ὑπὸ τὰ εἰκοσιτρία πλήγματα τῶν εἰκοσι-

* Μετάφρασις Δαμυρᾶλη.

τριῶν συνωμοτῶν, οἵτινες βαθμηδὸν τὸν περιεκύκλωσαν ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Βουλῆς τῆς 15 Μαρτίου. Ὀλίγου δεῖν ἐματαιούτο ἡ συνωμοσία, καὶ θὰ ἐματαιούτο ἐὰν ὁ Καῖσαρ ἐνέδιδε μέχρι τέλους εἰς τὰς προτροπὰς τῆς Καλπουρνιας ἰδούσης δυσοίωνον ὄνειρον τὴν νύκτα ἐκείνην, καὶ ἀγωνισθείσης νὰ τὸν κρατήσῃ οἴκαδε. Ἀλλὰ θεὸς τις, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐζήτηε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ Πομπηίου, παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ ὁποίου ἔπρεπεν ὁ Καῖσαρ νὰ πέσῃ.

Ὁ λόγος τοῦ Βρούτου ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Καίσαρος, καὶ ὁ τοῦ Ἀντωνίου εἶνε περιώνυμα προϊόντα δραματικῆς τέχνης ὅπως καὶ ἡ ἔρις, μετὰ ταῦτα δὲ συμφιλίωσις Κασσίου καὶ Βρούτου. Ὅταν ὁ Ἀντώνιος ἤρξατο τὸν λόγον του, ὄχι ψέγων τοὺς συνωμώτας, ἀλλὰ ἐγκωμιάζων τὸν θανόντα φίλον του, ὁ λαὸς ἦτο ἔνθους ὑπὲρ τοῦ Βρούτου ἄρτι περατώσαντος τὸν λόγον του. Περὶ τὸ τέρμα τοῦ λόγου τοῦ Ἀντωνίου, ὃ τε Βρούτος καὶ οἱ λοιποὶ συνωμώται ἀπέδρασαν κρύφα, ἀλλως θὰ κατετέμνοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ναυαγεῖ οὕτω ἡ συνωμοσία, καὶ προκύπτει ἡ τριανδρία καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, τὴν τύχην τοῦ ὁποίου ἀποφασίζει ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη. Ταυτοχρόνως ἐπισυμβᾶς ὁ θάνατος τῆς Πορκίας συνταράσσει σφόδρα τὸν Βρούτον. Ὁ Σαιξπήρος διακρίνει καὶ εἰσάγει ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ μεγαλείου τοῦ ἥρωός του. Ὁ Βρούτος λαμβάνει φιλόστοργον ἐπιμέλειαν τῶν ἀνδρῶν του. Δὲν διστάζει νὰ ζητήσῃ συγγνώμην ἀπὸ τὸν ὑπηρέτην του ὁμολογήσας μικρὸν τι σφάλμα καὶ κατόπιν προσέχει νὰ μὴ τὸν ἐξυπνήσῃ ἀποκοιμηθέντα. Εἶτα στρέφεται εἰς ἀνάγνωσιν. Ὁ Σαιξπήρος δὲν ἀφίνει εὐκαιρίαν προκειμένου νὰ ἐξάρῃ τὸ ἦθος τοῦ Βρούτου. Μετὰ τὴν ἤτταν του ἐν Φιλίπποις, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πορκίας, μετὰ τὴν ἀπόφασίν του ὅπως αὐτοκτονήσῃ ὁ Βρούτος ἐκφέρει λόγους οὗς μόνον μέγας καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐκφέρῃ “ἠδεσθαι μὲν ἔφη μεγάλην ἡδονὴν, ὅτι τῶν φίλων αὐτὸν οὐδεὶς ἐψεύσατο” (Πλουτάρχ. Βρούτος 57, 25) My heart doth joy that yet in all my life I found no man but he was true to me.

(Ἀγάλλεται ἡ ψυχὴ μου συναισθανομένη ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ βίου μου οὐδένα εὗρον ἀπιστον πρὸς ἐμέ.)*

Καὶ ὅταν ὁ Ἀντώνιος εὕρισκων τὸν Βρούτον νεκρὸν ἀποδίδῃ αὐτῷ τὰς ὑψίστας τιμὰς, ὁ ποιητὴς πάλιν ἐπωφελεῖται τῆς εὐκαιρίας ὅπως σφραγίσῃ τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἥρωος διὰ τῶν ἐξῆς λόγων τοῦ Ἀντωνίου.

“Ἦτο ὁ εὐγενέστατος πάντων τῶν Ῥωμαίων. Ὁ βίος του ἦτο γαλήνιος, τὰ δὲ στοιχεῖα ἦσαν τόσο ἀρμονικῶς συγκερασμένα ἐν αὐτῷ, ὅστε ἡ φύσις ἠδύνατο νὰ ἀναστῇ καὶ νὰ κηρύξῃ πρὸς τὸν κόσμον.” “Ἴδού ἄνθρωπος!”*

His life was gentle, and the elements so mixed in him that Nature might stand up and say to all the world “This was a man.”